

ÇALIŞMA ORTAMI

İŞÇİ SAĞLIĞI
İŞ GÜVENLİĞİ
ERGONOMİ
İŞ HİJYENİ
ÇEVRE
TOPLUM ÖRGÜTÇÜLÜĞÜ
ÇOCUK EMEĞİ
İŞ HUKUKU
SOSYAL POLİTİKA
NÜFUS
SOSYAL HEKİMLİK

Sayı: 60 Ocak - Şubat 2002

İki Ayda Bir Çıkar

- On Yılda Nereden Nereye?
- Üretim Sürecinin İyileştirilmesi
- Ekonomik Krizde İş Sağlığı ve Güvenliği
- "Bugün Ne Yazsam?" Diye Sesleniyor Uğur Mumcu
- Düşünce Özgürlüğünün "Kişisel" Olmayan Yönü
  - Bir Çocuk Yaşadı
- Oyuna Zaman Yok, Ama Sokaklar Bizim
  - Kurban Kanı Yaşam Kurtarır mı?
  - Kimyasal Savaş ve Silahları
- Afganistan, İran ve Türkiye'de Sağlık Hizmetleri
  - Çocuklara Yönelik Cinsel Taciz
    - El Emeği Göz Nuru
    - İki Dakika Düşün
- İşyerinde 19 Yaş ve Altındaki Çocuk ve Gençlere Yönelik Şiddet

İÇİNDEKİLER

BİZDEN SİZE

On Yılda Nereden Nereye?

İŞ SAĞLIĞI GÜVENLİĞİ

Üretim Sürecinin İyileştirilmesi .....Mustafa TAŞYÜREK

İŞ SAĞLIĞI GÜVENLİĞİ

Ekonomik Krizde İş Sağlığı ve Güvenliği.....İsmail TOPUZOĞLU

ANIMSA

"Bugün Ne Yazsam?" Diye Sesleniyor Uğur Mumcu

DAMLA

Düşünce Özgürlüğünün "Kişisel" Olmayan Yönü .....A. Gürhan FİŞEK

Bir Çocuk Yaşadı.....İlknur GÖKALP

ÇOCUK EMEĞİ

Oyuna Zaman Yok, Ama Sokaklar Bizim

BİZDEN SİZE

Aboneliğinizi Yenilediniz mi?

YAŞAM

Kurban Kanı Yaşam Kurtarır mı?.....Cihat UYSAL

ÇEVRE

Kimyasal Savaş ve Silahları . . . .Ayçe ÇELİKER

SOSYAL TARİH BELGESİ

Afganistan, İran ve Türkiye'de Sağlık Hizmetleri .....Dr. Neville GOODMAN

.....Türkçeye kazandıran : Gülbiye YENİMAHALLELİ YAŞAR

TOPLUM

Çocuklara Yönelik Cinsel Taciz .....Oya FİŞEK

VAKIF HABERLERİ

El Emeği Göz Nuru

BULMACA

İki Dakika Düşün.....Mustafa TAŞYÜREK

ÇOCUK EMEĞİ

İşyerinde 19 Yaş ve Altındaki Çocuk ve Gençlere Yönelik Şiddet

.....Doç. Dr. Yasemin GÜNAY BALCI - Dr. Burcu EŞİYOK

BİZDEN SİZE

On Yılda Nereden Nereye ?

(bilgi at fisek nokta org nokta tr)

Çalışma Ortamı'nın ilk sayısının çıktığı günden bu yana tam on yıl geçti. Fişek Enstitüsü'nün tohumları atıldığı da 20 yıl...

Çalışma Ortamı Dergisi'ni yalnızca yayın olarak görmek onun öz görevini (misyon) ve işlevini yeterince yansıtmaz. Çalışma Ortamı dergisini irdelemeye başlarken her şeyden önce Fişek Enstitüsü ile ilişkisini tanımlamak gerekmektedir.

Derginin ilk sayısında amacını şu satırlarla açıklamışız : "Çalışma Ortamı Dergisi'nin amacı, duyarlı insanlarla birlikte sorunlara hep birlikte eğilmek, doğruları hep birlikte bulup, bu doğruların yaşama geçmesini de hep birlikte sağlayabilmemiz için bir ortam oluşturmaktır. Herkesin katkılarıyla haberleşme-bilgi-deneyim alışverişi ve ortamı yaratmaktır

Dergi, dün olduğu gibi bugün de yazı potansiyelini Fişek Enstitüsü çevresinde toplanan gönüllülerden almaktadır. Ama Dergi, özellikle 10 yıldır sürdürdüğü Okur Seminerleri (bugünkü adıyla düşünce atölyesi ya da düşünce ortamı) aracılığıyla da hem yeni gönüllüler kazanmakta; hem de onların bilgi-deneyimlerini paylaşarak zenginleşmelerine yol açmaktadır. Dergi'nin 10 yıldır düzenlemekte olduğu Okur Seminerlerine katılan, hem Çalışma Ortamı Dergisi'ne hem de Fişek Enstitüsü'ne gönül verenler, birbirlerini ve dünyayı daha iyi anlamalarına; insanı yok sayan gelişmelere karşı mücadele direncine katkıda bulunmuşlardır.

İlk kez Kasım 1992'de Okur Seminerleri'ni başlatırken, uygulayacağımız yöntemi çok düşünmüş ve tartışmıştık. O tarihlerde 30-35 kişilik dar grupların, bir kaç tetikleyici konuşmacının katkısıyla katılımcı bir yöntemle seçilmiş konuyu tartışmaları yaygın değildi. Değişik mesleklerden ve ilgi alanlarından gelen kişilerin, tetikleyici uzmanlar yardımıyla kendi bilgi-deneyim birikimlerini kullanmalarının olanaklı kılınması, okur seminerlerinin çok canlı ve yararlı geçmesini sağlıyordu. Elde edilen birikimlerin, toplantıya katılma olanağı bulamayan okurlara aktarılabilmesi için de, Dergi'den yararlanılmaktaydı. Katılımcılardan isteyenler ya da düşüncelerini yazması istenenlerin, hazırladıkları yazılar, Dergi'nin "Büyüteç" bölümünde sunulmaktaydı.

Öte yandan Çalışma Ortamı Dergisi, Fişek Enstitüsü'nün öz görevi ve eylemiyle o denli bütünleşmiştir ki, onun vitrini olmanın çok ötesinde, gündemini izleyen ve besleyen bir yapıdır. Bunun en önemli göstergesi, 10 yıllık biçim ve içeriklerdeki evrimdir.

Bu evrim, baştan beri vurgulandığı gibi okurların ve gönüllülerin oluşturduğu yönlenmeden kaynaklanmaktadır. Aynı yönlenme, Fişek Enstitüsü için de sözkonusudur. Dolayısıyla gündemin tek merkezli bir dayatmasından çok, kolektif bir üretim sonucu oluştuğunu görüyoruz.

"Herkes"e "Her Düş"e açık olan Fişek Enstitüsü gibi, Çalışma Ortamı Dergisi de, insana ilişkin tüm zenginlikleri kucaklamak ve yansıtmak istemiştir. Yavaş yavaş sayfalarının arasına öykünün, denemenin, şiirin ve karikatürün girişi de bunu göstermektedir. Bunda Vakıf çatısı altında toplanan yeni gönüllülerin katkısı vardır. Prof. Dr. Nusret Fişek Bilim ve Sanat Ortamı'nda yapılan edebiyat söyleşilerinin, saydam gösterilerinin, resim sergilerinin Çalışma Ortamı dergisine yepyeni renkler, soluklar getirdiğini görüyoruz. Çalışma Ortamı Dergisi, insana ilişkin olan her-şeyle ilgilenmektedir. Sözelimi özelleşme-küreselleşme, insan hakları, barış, teknolojinin on yıl sonra yaşamımıza neler getirip neler götüreceği, medeni yasada kadına yönelik haksızlıklar, çevre kirliliği, nükleer santraller gibi pek çok konu, Çalışma Ortamı dergisinin "büyüteç" bölümünde yer almıştı. Bugün artık toplumun gündeminde olan bu konular 9-10 yıl önce tartışılıp, Çalışma Ortamı dergisi aracılığıyla topluma iletilmiştir. Ama öncelikli olarak odaklandığı önemli konular vardır: Çocuk emeği, iş sağlığı güvenliği, sivil toplum örgütçülüğü.

1992 yılında Çalışma Ortamı yayın yaşamına başlarken, her üç konuda da ülkemizde süreli yayın bulunmamaktaydı. Kaldı ki, aynı dönemde, bireyler ya da toplum örgütlerince çıkarılan dergilerin yayın ömrü, bir kaç sayının ötesine geçmemekteydi. Gerçekten de, çıktığı günlerde (bugün de) Çalışma Ortamı'nın önde gelen hedeflerinden biri "sürdürülebilirliğini" sağlamaktı. Bu hedefe bu denli ağırlık verilmesinin altında, okurda dergilerin sürdürülebilirliği konusunda uyanmış olan kaygıydı. Çalışma Ortamı için bu kaygı aşılmıştır. Bunda kurum olmasının payı yadsınamaz..

İş sağlığı güvenliği alanında 10 yıldır Dergi'de yazılıp çizilenler, bu alanda çalışan ya da çalışmak isteyenler için önemli bir kaynak oluşturmuştur. Ülkemizde bu alanda, sınırlı kaynak bulunduğu da düşünülürse, getirilen katkının önemi daha iyi anlaşılır. Bugün, sevinerek söylemek gerekirse, Türk Tabipleri Birliği'nin (7.sayısı çıktı) ve Çalışma Sosyal Güvenlik Bakanlığı'nca (3.sayısı çıktı) birer süreli yayın çıkarılmaktadır. Dergi'de iş sağlığı güvenliği alanında sunulan çalışmaların en önemli özelliği, çeviri ve aktarmacı bir nitelikten çok uygulayıcı yönünün ağır basmasıdır. Bir çok kılavuz ve grafikte, işyerlerinde sağlığın güvenliğinin sağlanmasında yardımcı olunabilmektedir.

Çocuk emeği alanına gelince... 1992 yılında ülkemizde çocuk emeği ile ilgilenen hiçbir kuruluş yoktu; tek tek bazı aydınların çalışmaları ve Fişek Enstitüsü'nün yaptığı araştırmalar-model çalışma vardı. Bu bakımdan çocuk emeğine ilişkin yayınlara ve çalışmalara Dergi'de yer verilmesi, önemli bir yol gösterici olmuştur. Aynı yılın sonunda ILO'nun başlattığı "Çocuk Emeğinin Sona Erdirilmesi Uluslararası Programı(IPEC)"na Fişek Enstitüsü'nün katılması hem bu alandaki çalışmalarımızı zenginleştirmiş; hem de çocuk emeği ile ilgilenen ulusal kuruluşların sayısını artırmıştır. Bugün çocuk emeği alanı ile ilgilenen süreli yayınlar arasında

Dergi'mizden başka, Çalışma Sosyal Güvenlik Bakanlığı'nın ve Türk-iş'in birer süreli yayını örnek gösterilebilir.

Dergi'de yayınlanmış eski yazılara ya da değerlendirmelere baktığımızda, bir çoğunun hala geçerliliğini koruduğu görülmektedir. Bunun bir nedeni, ülkemizde bu alanda son on yılda dev adımlar atılmamasıdır. Diğer nedeni ise, olgulara bakışta yakalanan tutarlı ve derinlemesine yaklaşımdır. Bu özelliği Çalışma Ortamı'na, klasik bir kaynak özelliği de kazandırmaktadır.

Çalışma Ortamı'nın 10 yıllık yaşamında ayakta durma olanağı sağlayanlar arasında gönül verenlerin yanında 2 kuruluşu da anmak gereklidir. Bunlardan ilki Uluslararası Çalışma Örgütü'dür. Dergi'nin ilk 1 yıllık finansmanı ILO Türkiye Temsilciliği'nce verilen bağışla sağlanmıştır. Kültür Bakanlığı Kütüphaneler Genel Müdürlüğü de, önce 800, sonra 500 ve en son 300 halk kütüphanesi için Dergileri olarak katkıda bulunmuştur.

Kütüphaneler Genel Müdürlüğü'nün katkısını yalnızca parasal katkı olarak görmek hata olur. Dergilerin Türkiye'nin dört bir yanındaki halk kütüphanelerinde okurlara ulaşmasının sağlanması; hem bilginin paylaşımı ve hem de bu bilginin kalıcı kılınması çok önemlidir.

Ama ne yazık ki aynı tavrı, işçi ve işveren sendikalarından göremedik. Konunun doğrudan sahibi konumundaki bu iki kesim, kendi örgüt içi eğitimlerinin bir parçası olarak görebilecekleri bu fırsatı, hoyratça harcamayı sürdürmektedirler. Ülkemizde özellikle sendikalı işyerlerinde iş sağlığı güvenliği önlemlerinin yaygınlaşmasını engelleyen faktörlerin başında bilgi kaynaklarında bu paylaşım eksikliği gelmektedir. Başta ücret ve iş güvencesi olmak üzere, sınırlı konulara kilitlenen sendikal hedefler, yaşamsal önemi olan sağlık, güvenlik ve çevre konularından uzak kalmaktadır. Bunun en açık göstergesi, toplu iş sözleşmeleridir.

Çalışma Ortamı Dergisi'nin yanı sıra yine işçi ve işveren sendikalarının sahiplenmesini umduğumuz ve bu amaçla da yayın kalitesini yüksek tuttuğumuz (dört renkli) iş sağlığı güvenliği broşürleri, ne yazık ki, bu kesimden beklenen ilgiyi görmemiştir. Önümüzdeki dönemde, yeni biçim denemeleriyle bu çalışma yine de sürdürülecektir.

Dergi ve Enstitü'ye gönül veren ve iş sağlığı güvenliği alanını kendisine bir yaşam biçimi olarak benimseyen aydınlarımız bu "üretim engelleri" karşısında, çıkış, internet ortamını kullanmakta bulmuşlardır. Bugün Enstitü'nün yalnızca iş sağlığı güvenliği ürünleri için ayırdığı bir web sayfası vardır : www.isguvenligi.net Sivil toplum örgütçülüğü konusunda, 1992 yılında çalışmalar yapan ve yayın organlarında bunlara yer veren çok az sayıda dergi vardı. Konunun kuramsal yanı ile ilgilenen örgüt sayısı da bir elin parmaklarına bile ulaşmıyordu. Mart 1994 Sayı 13 ile "Toplum Örgütleri ve Sağlık" yazısıyla başlayan ilgi Habitat-II Konferansı (İstanbul 1996) sırasında ve sonrasında etkinliklerimizle yayın yaşamına yansımıştır. Bu konuda, bugün, sınırlı bazı kitap ve süreli yayınlara rastlanmaktadır.

Çalışma Ortamı dergisi, akademik düzeyde açtığı tartışma alanları ve özendirildiği yayın çalışmalarıyla da farklı olma özelliğini sürdürmüştür. Bir çok akademisyenin özgeçmişlerinde, Dergi'deki yayınlarını sıralamalarını; bilimsel çalışmalarda Dergi'ye atıf yapılmasını; akademik süreli yayınlarla ilgili anketler kapsamında yer verilmesini; öğrenci ödevlerine konu edilmesini buna örnek olarak gösterebiliriz.

Buna karşın, Çalışma Ortamı Dergisi, hiçbir zaman yalnızca akademisyenlerin bilimsel çalışmalarını sergiledikleri bir ortam olmayı hedeflememiştir. Tersine, uygulamadan gelenlerin, özellikle deneyimlerini yansıtabilecekleri ender ortamlardan biri olmuştur. Kuram ile uygulama arasında köprü kurulmasına çalışmıştır. Çalışmalarını önce Çalışma Ortamı dergisinde sergileyen, daha sonra da akademik yaşama katılarak, bu kesimde başarılı sonuçlar alan gönüllülerimiz bu yaklaşımın bir başka kanıtı olmaktadır.

Çalışma Ortamı'nın ilk sayısının çıktığı günden bu yana tam 10 yıl geçti. Fişek Enstitüsü'nün tohumları atılalı da 20 yıl...On yıl sonra, 2002 yılının Fişek Enstitüsü Çalışan Çocuklar Bilim ve Eylem Merkezi Vakfı'nın ve Çalışma Ortamı Dergisi'nin hangi eylemi ile anılacağını biz de merak ediyoruz. On yıldır, sevgileriyle, emekleriyle, yürekleriyle, kalemleriyle, Çalışma Ortamı'nı yaşatanlara sonsuz teşekkürler.

Dileriz, sevginiz, emeğiniz, yüreğiniz hep bizlerle olur. Kalemleriniz hep üretir. Nice on yıllarda birlikte olmak dileğiyle.

İŞ SAĞLIĞI GÜVENLİĞİ

Üretim Sürecinin İyileştirilmesi

(ÜRETİMİN TEKNİK AŞAMALARININ " PROSESİN " GÜVENLİ OLMASI İÇİN BİR ŞİRKETİN YA DA KURUMUN VE ÇALIŞANLARIN YÖNETİMSEL DAVRANIŞ KURALLARI NE OLMALIDIR ?)

Mustafa TAŞYÜREK*

(mustafatasyurek at fisek nokta org nokta tr)

Bir şirket ya da kurum güvenli tesisler kurup işletmeyi hedeflemelidir. Üretimin teknik aşamalarının güvenli bir şekilde yerine getirilmesi ve bunlara ilişkin tehlikeli durumların uygun yönetimine kararlı olunmalıdır. Bizim çalıştığımız şirket ya da kurumlarda aşağıdakilerden kaçının (!) onaylanabileceğim gelin birlikte kontrol edelim. Varsa eksikliklerimizi gözden geçirelim.

YÖNETİMDE ÖNDERLİK

1. İşlerin (performansın) sürekli olarak iyileştirilmesine dönük olarak üst yönetimin politika oluşturarak katılımıyla, iletişimiyle ve kaynak ayırarak önderlik etmesi.
2. Sürekli gelişimi sağlamak amacıyla konmuş somut hedefleri tutturma görevine ilişkin açık-seçik sorumluluk belirtilmesi.
3. Düzeltici önlemlerin uygulanışı, kurallara uyum denetimi ve performansın ölçümü.
4. Yangın, patlama / parlama veya arızı kimyasal kaçıklarına sebep olan ya da olabilecek her türlü olayın araştırılması, raporlanması, düzeltici önlemlerin alınması ve takibi.
5. Bu tür olaylardan alınan iş güvenliği derslerinin ve bilgilerinin kardeş - komşu kuruluşlar ve devlet, diğer sanayi kuruluşları ve toplumla paylaşılması.
6. Tesisteki üretimin teknik aşamalarının güvenli bir şekilde yerine getirilmesine yönelik güvenlik sistemlerinin tasarım ve uygulanmasında halkın kaygı ve düşüncelerinin de değerlendirildiğinden emin olabilmek için "Toplum Bilinçlendirme ve Acil Durum Savunması" çalışmalarından da faydalanma.

TEKNOLOJİ

7. Üretimin teknik aşamalarının tasarımı, işletme parametreleri ve yöntemleri hakkında güncel ve eksiksiz kayıtlar tutulması.
8. Proses teknolojisi ile kullanılan malzemelerin tehlikelerine ilişkin güncel ve eksiksiz bilgi kayıtları.
9. insani hatalar da dahil olmak üzere, kimyasal işlemlere ilişkin hataların en aza indirgenmesi için gerekli önlemlerin alınması, proses tehlikelerine ilişkin düzenli ve belirli aralıklarla yapılacak değerlendirme ve kayıtların gerçekleştirilmesi.
10. Tesise kurulduğunda kazandırılan güvenliği arttırmak ya da devam ettirmek üzere kimyasal işlemlerde yapılacak değişikliklerin yönetimi.

TESİSLER

11. Tevsi, büyük tadilat, yeni tesis gibi işlemlerin çalışanlar, yerel toplum, çevreye ilişkin olası güvenlik sorunlarının düşünülerek etkilerinin azaltılması.
12. Tesis tasarım, yapım ve bakımında, kabul görmüş standart ve kodlara uygun güvenilir, mühendislik yöntemleri uygulanması.
13. Bütün yeni ve tadilata uğramış tesislerin tasarımları aşamasında ve üretime geçişten hemen önde güvenlik taramasından geçirilmeleri.
14. Tesisin güvenilirliğini garantileyen kaydı tutulmuş bakım ve inceleme programları.
15. Tek bir arızanın zincirleme hatalar doğurarak bir faciaya dönüşmesini önlemeye yetecek kadar teknoloji, tesis ve çalışanlar katmanları oluşturulması.
16. Doğal olaylardan, şehir şebekesindeki arızalardan ve benzeri dış etkenlerden kaynaklanan acil durumlarda proses ve ekipmanların kontrol edilip korunmasını sağlayacak önlemler alınması.

PERSONEL

17. Her görevin yapılabilmesine yetecek beceri ve bilgi düzeyinin tespiti.
18. İşletme ve bakım faaliyetlerinin güvenli yürütülmesini sağlayacak çalışma usulleri ve yöntemlerinin oluşturulması.
19. Tüm çalışanların işlerini yapmalarına yarayacak bilgi ve becerilerin yanı sıra güvenli çalışma usullerine ilişkin becerileri de kazanıp devam ettirebilmelerini sağlayacak eğitimler.
20. Kişilerin kendi başına çalışmaya başlamadan önce becerilerinde yetkin hale geldiğini kanıtlaması ve bunun kayda geçirilip, muntazam aralıklarla yinelenmesi.
21. Güvenliği kritik görevlerde çalışan kişilerin göreve uygunluğunun devam ettiğinin ve özellikle de alkol ya da hup alışkanlığı gibi dış etkenlerin etkisinde olmadığını doğrulandığı programlar oluşturulması.
22. Müteahhitlerin de ya çalışanları için bu Kurallar Dizisine benzer kuralları olduğunun kanıtlanması veya ana kuruluşun programlarının şemsiyesi altında değerlendirilmeleri ya da bu ikisinin bir karışımının uygulanmasının sağlanması.
23. Bunlardan kaçını (✓) onaylayabildik...!

* Kim. Müh. , İş Sağlığı ve İşletme Yönetimi Bilim Uzmanı , Çalışma Bakanlığı Eski İş Güvenliği Müfettişi , Fisek Enstitüsü Çalışan Çocuklar Bilim ve Eylem Merkezi Vakfı Denetim Kurulu Üyesi

İŞ SAĞLIĞI GÜVENLİĞİ

Ekonomik Krizde İş Sağlığı ve Güvenliği

İsmail TOPUZOĞLU*

Ekonomik kriz etkisinin nüfus kesimlerine göre değiştiğini şu günlerde açık biçimde görmekteyiz. Varsıl, orta direk ve yoksul kesimlere krizin yansması farklılıklar göstermektedir. Varsıl kesimin uç bölümü olarak nitelendirilebilecek pahalı eğlence yerleri müşterileri bir yana, nüfusun tümü şu ya da bu biçimde ekonomik krizin etkisi altındadır. Toplum dokusu bu dönemde büyük bir sınavdan geçmekte dayanışma .özveri gibi değerler şimdilerde ayrı bir önem kazanmaktadır. Türkiye olarak kendimizi ayrıcalıklı dirençli, sağlam yapıya sahip kabul ediyor ve bu beklentinin krizin başarıyla atlatılmasında bir kez daha yardımcı olacağına inanıyoruz.

Ekonomik krizin olumsuz yüzü hiç kuşkusuz en ağır biçimde işsizlerde görülmektedir, işsizlik çalışma yeteneği(kapasitesi) olan kişinin, mütevazı biçimde olsun geçimini sağlayacak gelir kaynağından, kendi iradesi dışında, yoksun kalması olarak algılandığında, toplumsal bir sorundur. Böylesi bir durumun insan saygınlığı ile bağdaşacak biçimde çözümlenmesi ancak sosyal devlet ilkeleriyle, o çok duyarlı işçi-işveren ilişkilerinde adalet kavramının titizlikle korunmasıyla sağlanır, en azından hafifletilebilir.

Bu noktada ortaya çıkan bir sorun, işsiz kişinin geçimini sağlamak uğruna, 'ekmek parası' için çalışma koşulları sağlık ve güvenlik bakımından ne olursa olsun kendisine önerilen işi kabul etmesi zorunluluğu olabilmektedir. Bu tür çalışmaya/çalıştırmaya göz yumulabilir mi? Çalışma sürecinin bir yönü-emekçi yönü budur. Sürecin bir de öteki yönü,işveren yönü söz konusudur.

İşveren serbest pazar ekonomisinde işletmesini ayakta tutmak için üretimde maliyet, rekabet gibi sorunları göz önünde bulundurmamak zorundadır. Maliyet ögeleri arasında işyerindeki çalışma ortamı sağlık ve güvenlik önlemlerinin gerektirdiği giderleri de doğal olarak hesaba katacaktır.

Burada karşılaşılan ikilem işyerlerindeki sağlık ve güvenlik önlemleri giderlerinin sınırı ne olmalı konusudur. Başka bir deyişle ürün maliyetini düşürme pahasına işyeri sağlık ve güvenlik önlemleri harcamalarından vaz geçilebilir mi, ya da kısıntı yapılabilir mi? Bu sorunun başka bir anlamı maliyetle ilgili ekonomik öğelerden-bir bakıma -çalışanların yaşam kalitesi niteliğini taşıyan koruyucu önlem giderleri arasında nasıl bir tercih yapılmalı görüştür. Gerçekte toplumların değer yargılarının/uygarlık düzeylerinin göstergeleri bu tür uygulamalarda yatmaktadır, insanlık tarihinde üretim ekonomisiyle çalışanın yaşam kalitesi ilişkisini aydınlatan örnekler vardır.

Kölelikten-belli sosyal güvencelere kavuşmuş onurlu, verimli çalışanlara değin, iş sağlığı ve güvenliği etkinlikleri sosyal ve ekonomik zorunlulukların ortaya koyduğu bir olgudur. En az 200 yıllık bir uygulama geçmişi vardır, insan ve toplumların yaşamsal gereksinimleri olan her türlü ham madde elde edilmesinden, ürünlerin kullanım araçlarına dönüştürülmesine ve pazarlanmasına kadar her aşamada kaçınılmaz olan emeğin korunması 19. yüzyıldan bu yana sistemli bir gelişme göstermiştir. Üretim teknolojisi iş sağlığı ve güvenliği yöntemlerine ivme kazandırmıştır. Kuşkusuz iş sağlığı ve güvenliği etkinlikleri beraberinde maliyet sorunlarını da taşımış, çalışanların ücret, çalışma süreleri gibi hakları arasında bunlar da işçi, işveren mücadele konuları arasında yer almıştır. Ancak çağımızda tartışma konusu olmaktan çıkmış, uluslararası sözleşmelerle pekiştirilmiş belli bir iş sağlığı ve güvenliği sistemi vardır. Bu sistemde öngörülen ilkelere bir kez daha göz atalım: çalışanın yaş, cins .fiziksel ve zihinsel yeteneklerine göre iş'e alınması, üretim süreci sırasında sağlığı tehlikeye sokacak tehlikeli, zararlı, zehirli maddelerden korunma, çalışma ortamı koşullarının aşırı zorlanmayı engelleyecek biçimde belli kriterlere uygun olması, üretim sürecinde iş kazalarının önlenmesi bakımından işin niteliğine göre koruyucular kullanılması, işyerinin yapı tarzı ve mekan bakımından uygunluğudur. Söz konusu ilkelerin ayrıntılı biçimde uygulamaya konmasını sağlayan oldukça geniş bir teknoloji birikimi vardır. Teknoloji kullanımında değişik bilim dallarında öze! eğitim görmüş uzmanlardan yararlanıldığı gibi, işyerlerinde günlük sorunlarla karşı karşıya olan ara kademe personeli de rol alır. Bu personel bir yandan eğitim alıcı diğer yandan işyerinde gerçek uygulayıcı olarak işlev görürler. Temel bilgi niteliğindeki bu ayrıntıları bir kez daha yinelemekten maksadımız iş sağlığı ve güvenliği etkinliklerinin kapsamını bir bütün olarak vurgulamaktır.

Doğal olarak ülkemiz de kendi koşullarına uygun iş sağlığı ve güvenliği kurallarını benimsemiş ve uygulamaya koymuştur. Bizde yasal çerçevenin 1930 dan sonra daha belirgin olarak su yüzüne çıktığı görülmekte ise de uygulamaların 1963 yılında iş güvenliği teşkilatının kurulmasıyla bir ölçüde hız kazandığı söylenebilir. Şimdi varılan aşama yeterli mi konusu tartışılabilir. Genelde iş sağlığı ve güvenliği mevzuatı birçok ülkede gerekli norm ve standartların en az düzeyde olanlarını düzenleme amacını güder, daha üst düzeydekilerin kabulünü ve uygulamasını işverenlerin takdirine bırakır. Kendi ülkemizde de böylesi bir görüşten hareket edildiği savunulabilir. Ancak şu aşamada gerekli önlemlerin yerine getirilmesinde ekonomik kriz/maliyet sorunu gibi mazeretlerin geçerli olamayacağını kabul etmeliyiz. Ne var ki sorun burada bitmiyor, biraz daha derine inmek zorundayız, iş sağlığı ve güvenliği ile uğraşanların sık sık karşılaştıkları bazen çıkmaz gibi görülen bir durum söz konusudur; bir yanda mevzuatın getirdiği sınırlamalar, öte yanda uygulamadaki imkansızlıklar, işsiz kişinin aç kalmaktansa yasal düzenlemelere uymayan olumsuz koşullara boyun eğmesi, çalışmayı kabullenmesi durumunda nasıl bir tutum içinde olmalıyız? Yasal gereklilikle gerçek arasında sıkışıp kalmak hem işyerinde işveren vekili durumunda olanları, hem denetimle uğraşanların derdi. Öyle ki zaman zaman kendi kendimize olsun sorabiliriz, 'bu iş bir çıkmaz, yoksa bizler akıntıya kürek mi

çekiyoruz?' Bir kez daha hesaplaşma zamanı gelip çatmıştır. Yasal düzenlemeler her zaman sosyal sorunları bir defada çözemiyor. İşte kayıt dışı çalışma, işte kesintisiz 8 yıllık eğitim konuları; bunları düzene sokacak yasal hükümler olduğu halde ne yazık ki tam bir başarı sağlanamıyor. Ama kimsenin aklından var olan hükümler işe yaramıyor diye bunları yok etmek, silmek geçemez. Çözüm yolu eksikler varsa bunları düzeltmek, ya da konuları zamana yaymak, sabırla, ısrarla izlemek, sosyal sorunlarda değişimin sabahtan akşama kolayca iyileştirilemediğini kavramak. Başka bir doğruyu da unutmamız; yasal düzenlemelerin her zaman uygulamanın önünde olması gereği; yeter ki yasal düzenlemeyle gerçek arasında düş, uçurum niteliğinde mesafe bulunmasın. Bu mantık asla doğru bildiğimiz bir konunun peşini bırakmak biçiminde algılanmamalı, tersine bir iman tazeleme, yeni bir enerjiyle çözüm mekanizmaları üretme zorunluğu olarak algılanmalı, iş sağlığı ve güvenliği etkinlikleri bilimsel çalışmalarla elde edilen verilere dayalı, çalışmayı kişinin ekonomik ve sosyal üretkenliğine, toplumun refahına katkıda bulunacak araç durumuna getirmeyi amaçlayan uğraşı alanıdır. Bu bilinç enerji kaynağımızdır.

"Bugün Ne Yazsam?" Diye Sesleniyor UĞUR MUMCU

Uğur Mumcu dostları her yıl olduğu gibi bu yıl da, önce evinin önünde, sonra mezarının başında, gece de Büyük Tiyatro'da yürek yüreğe bir aradaydı. Uğur Mumcu Araştırmacı Gazetecilik Vakfı, Cumhuriyet Gazetesi ve Kültür Bakanlığı katkılarıyla düzenlenen ve **Işık Kansu** tarafından yazılan "**Bugün ne yazsam?**" başlıklı tek perdelik tiyatro oyunu coşku vericiydi. Yazan, yöneten, müzikleyen, oynayan tüm sanatçıları candan kutlamak gerek... Ama her şeyden önce, **Uğur Mumcu**'yu ve misyonunu yaşatan **um:ag'ı** kutlarız. "**Bugün Ne Yazsam?**" müzikal güldürüsünün sonunda tüm salonlardakiler bir ağızdan **Uğur Mumcu'nun** alfabetesini tamamladılar: Ankara'da. Devrek'te, Polatlı'da. Eskişehir'de. Bursa'da, İstanbul'da...

Uğur Mumcu'nun alfabetesini orada olmayan siz okurlarımızla bir kez daha tekrarlamak istiyoruz:

A ile başlar Atatürkçülüğün güncesi.

B'dir bağımsızlık tutkusu.

C'dir, cumhuriyet ateşi.

Ç, çağdaşlığın öncüsüdür.

D, adını verir demokrasiye.

E, emeği kutsar.

F, filizlenir ilkeleri G'dedir gücü halkın. H ile başlar hakları,

İ ile biter insanlığın.

! . ıssızlığıdır yoksulluğun.

J, jilet gibi keser çıkarıcıları.

K. Kuva-yi Milliyeci'nin kalpağı.

L. laikliğin aydınlık yüzü.

M, mücadelenin önderi.

N, namustur vazgeçilmez.

O, okuldur gazeteciliğe.

Ö'ye ve ölüme sitem.

P, penceresidir günebakan çiçeğinin.

R. resmidir halka adanmış yaşamın.

S'dir, solun gür sesi.

Ş, şafağı Anadolu'nun.

T'dir, ak tebeşiri öğretinin.

Uya ne güzel yaraşmış Ulusal Kurtuluş Savaşı.

Ü ile üvez: acıyı, burukluğu tadar.

V, varız;

Y, yığınlarla,

Z, zorbalığa karşı ..

Uğur Mumcu'yu Ataol Behramoğlu'nun şiiiriyle bir kez daha saygıyla selamlıyoruz:

"Günümüzde insan olmanın

Çok ağır bedeli var

Ya parçası olacaksın alçaklığın

Ya seni parçalarlar.

Oysa insan olmak çoğalabilmektir başkalarıyla İnsanın birinin canı yanarken Senin de canın acıyorsa.

Bir bomba ile canına kıyılan

Çoğalmasını bilen biriydi

Daha az Uğur MUMCU'yduk dün

Daha çok Uğur MUMCU'yuz şimdi."

DAMLA

Düşünce Özgürlüğünün Kişisel" Olmayan Yönü

A. Gürhan FİŞEK*
(agf at fisek nokta org)

İnanıldığını söyleyebilmek, paylaşabilmek, çoğalabilmek kişiyi ilgilendiren bir sorunu mudur? Öyle midir ki, "kişisel hak ve özgürlükler" arasında sayılır? Konuşmazsa, düşüncelerini söylemezse ne kaybeder? Kişi bir kaybederse, toplum beş kaybeder. Onun için bunu "kişisel haklar" ya da "yurttaşlık hakları" sorunu olarak değil, sosyal politika sorunu olarak görmek gerekmektedir.

Ülkemizin yakın tarihinde göreceli olarak düşünce özgürlüğünün egemen olduğu 1960-70 dönemi, yalnızca "kişisel hak ve özgürlükler" alanında değil. Sosyal politika alanında en zengin kazanımların elde edildiği ve deneyimlerin yaşandığı dönemdir.

Türkiye, 1960'lı yıllarda, sorunlarını aşabilecek güçteydi. Getirilen Anayasa ile sunulan "düşünce özgürlüğü ortamı", insanları üretken kılıyor ve bu üretken düşünceler, sosyal devlet uygulamalarına yansyordu. Bu toplumcu uygulamalardan güç alan düşünce, yeniden toplum için üretiliyor ve sorunlara çözümler getirilmeye çalışılıyordu, işçisinden teknik elemanına, öğretmeninden polisine kadar örgütlenmeler, "bu düşünce özgürlüğü ortamı'nı zenginleştiriyordu. Tüm bu örgütlenmeler, sosyal devletin daha da güçlenmesi için çırpınıyordu.

1970 sonrası dönem tüm bu kazanımların geri alınması savaşımına tanıklık etmiştir. Kapitalizmin sıkıştığı-sertleştiği ve "küreselleşme" söylemini ortaya koymaya başladığı dönemle, ülkemizdeki strateji değişikliğinin çakışması rastlantı değildir.

1970-80 arası gel-gitler, "kişi ve toplum karşıtı" ana çizgiyi değiştirememiştir. O kadar ki, toplumun ve kurumların yeniden yapılanmasına olanak verecek öneriler (düşünce ürünleri) sürekli gözardı edilmiş; kamu kuruluşlarında sürgün ve kıyım stratejileriyle "kişi ve toplum" yandaşı politikalar izlemek isteyen kamu görevlileri ve sosyal gruplar ayıklanmıştır.

1970 sonrası ile 1980 sonrası iki dönem arasındaki temel fark, ikincisinin çok daha bilinçli, deneyimli olarak ve ustaca sosyal uyanış ve örgütleniş söndürmesidir. Kişiler arasına ekilen düşmanlıklar ve güvensizlikler, kurumlara güvensizlik ve "dayanışmanın da çözüm getirmediği'nin sık sık "zor"la kanıtlanması bu stratejiyi pekiştirmiştir.

Bu çerçevede kişinin düşünce özgür olsa neye yarar?! Esas olan düşünce özgürlüğünü, kişisel eylem olmaktan çıkarıp, Uğur Mumcu, Muammer Aksoy, Turan Dursun, Ahmet Taner Kışlalı, Bahriye Üçok gibi Don Kişotlar'ı insan-ordusuna dönüştüre-bilmektir. Yoksa bugünkü koşullarımızda, düşünce özgürlüğü, yalnızca bir fantezidir.

"Ekonomik gelişmenin, sosyal gelişmenin ardından kaldığı" söylemi, 12 Mart 1971 Muhtırasının düşünsel temelini açıklayarak, düşünce özgürlüğünü bir lüks olarak görüyordu. 1970'den 2000'e toplumun getirildiği noktada, düşünce, küçücük beyinlerden öteye geçemeyecek ölçüde hapsedilmiştir.

Bunun en önemli kanıtlarından biri 1961 Anayasası ile 1982 Anayasası arasındaki temel uyumsuzluktur, ilki, toplumun önünü açmıştır; düşüncelerin paylaşılmasından, örgütlenmenin yaygınlaşmasından korkmamıştır. Bunun önemini de toplumun "ekmek, iş, güvence" yönünden canlı bir dönemini yaşatarak kanıtlamıştır.

1970 sonrası başlayan Anayasa değişiklikleri ve "kolunu kanadını kırma", tüm bu ekonomik ve sosyal kazanımları hedeflemiştir. Yani hedefte "birey" değil, "toplum" vardır.

Yıllardır 12 Eylül rejimine karşı olduklarını, bu Anayasa'nın sosyal gelişmeyi bir cendere gibi sardığını söyleyenlerin hala 1982 Anayasası'nı değiştirmeye yanaşmamış olmaları anlamlıdır. Çünkü "düşünce kısırlığı"na itilen, "kendi söküğünü dike-meylerin ülkesi", ülkemizin, 1970 sonrası stratejisi ne en uygun çerçeve, 1982 Anayasası'dır.

'Düşüncesini açıklamayan", dolayısıyla "düşün-memeye başlayan" bireylerden oluşan toplumlar, "ithal düşüncelere" muhtaç olurlar. Dolayısıyla düşünmemiş olmaktan ötürü, bireylerin tek tek kayıplarını kendileri belki farkeder, belki farketmezler. Ama toplumun kaybettiği özgürlüğüdür. "Düşüncesini" özgürleştiremeyen toplum, bunu gerçekleştirmiş toplumun çözümlerini kopya etmekle ya da o toplumların reçeteleri ile hareket etmek zorunda kalır.

Düşündüğümüzü söylediğimizde nasıl bir etki ortaya çıkardı?! 1970'lerden bu yana, sosyal dönüşümler getirebilecek sayısız düşünce, Türkiye'yi "yoksullaştırma ve yoksunlaştırma" stratejisinin bir uzantısı olarak değerlendirilmedi. Uzmanların sözlerine kulak tıkamak, önerileri ısrarla kulak ardı etmek ve işinin ustalarını işten uzaklaştırmak için sanki tüm hükümetler işbirliği içerisindeydi. Yitirilen on yıllar, sosyal devletin aküsünü boşaltmıştır; ama bundan kazançlı çıkan bazı çevreler olmuştur.

Bu oyun, tüm kamu kuruluşlarında yaşanmıştır. Hepsinde aynı olan. düşünenlerin, düşüncelerinin "beş para etmediğini" onlara döve döve anlatmak; yakın çevrelerine onların yazgısını bir "ibret" olarak sunmak ve ülkeyi uçuruma götüren eylemlerini sürdürmek...

Düşünce özgürlüğü, ülkeyi uçuruma götürmekten alıkoyabiliyorsa, özgürlüktür; özgür düşünce herkesçe paylaşılabilirdiği bir ortamda ortaya çıkabiliyorsa özgürlüktür; yoksa bir fantezidir: toplumsal bir isteme dönüşmez. Toplum önce ekme ister, iş ister, güvence ister; ama bütün bunların düşünce-eylem özgürlüğü ile bağına düşünmez. Çünkü tüm strateji bu bağına kurulmaması üzerine yapılandırılmıştır.

Düşünce özgürlüğünü, bireysel bir hak olduğu için değil, toplumun önünü açacağı, sosyo-ekonomik

gelişmeye hız vereceği için istemeliyiz. Herşeyi birlikte yapmanın, paylaşmanın ve gözünü daha ileri gelişme basamaklarına dikmenin ve çağdaşlaşmanın bir aracı olarak görelim.
Düşünce özgürlüğü istiyorsak, bunu "kendimiz 'e değil, "toplum'a gerekli olduğu için isteyelim.

*** Prof. Dr. Ankara Üniv. Siyasal Bilgiler Fak. Öğr. Üyesi
Fişek Enstitüsü Çalışan Çocuklar Bilim ve Eylem Merkezi Vakfı Genel Yönetmeni

BİR ÇOCUK YAŞADI İlknur GÖKALP

*3 Ocak 2002 Radikal Gazetesi başlığındaki
("Soğukta Tek Başına")*

Acıyı Yorumlayan Günün Adına ,...!

BİR ÇOCUK YAŞADI

Sormadılar ona seni nasıl yaşatırız diye
Sorunlarda varolacağı anları bedenlerinde yaşarken
VE İŞLEDİKLERİ BU SUÇA LAYIK OLAMADILAR.

0 yaşadı doğanın öngördüğünce...

ONBEŞ YIL Yaşadı.

Bilmem nasıl? Nerelerde yaşadı?..

Kim bilir düşleri, rüyaları nasıldı?..

Suskundu elbet.

Edepsiz, yaygaracı olsa, zaten yaşardı.

Kapılar aradı ona açılan, küçücük dünyasında

Sevgi ve yemek sunulan.

OLMADI ...

istanbul sokaklarındaki bir Fırının kuytusunda

Hayal ettiği sıcaklıkta uyuya kaidi.

Sonra buz olan vücudu, görebileceği tek sıcak SEDYEDE

TOPRAĞA VARDI.

Ama gerçek şu ki..

Çiğlik atanlar ve EDEPSİZLER YAŞARDI..

(3 Ocak 2002)

ÇOCUK EMEĞİ

Oyuna Zaman Yok, Ama Sokaklar Bizim

Kuvvet LORDOĞLU *

klordoglu at marmara nokta edu nokta tr

Çocuklarla ilgili bir yazı yazmayı denesem aklıma her zaman onlarla ilişkili kavramlar gelir. Başlık seçmek bazen kolay bazen de güçtür. Yazınız ne şekilde olursa olsun biri yada birileri tarafından okunmak için kaleme alınmıştır. Başlık okuyucunun ilgisini çekerse yazınızın okunma şansı yükselir. Nurullah Ataç'ın deyimi ile yaşamda hepimiz bir malın satıcılarız. Yazdıklarımızın okunması, düşündüklerimizin paylaşılmasını amaçlarız. Bu yazının da bundan farklı amacı olmadığı ifade etmeliyim.

Yazının başlığına takılıp konuyu geçiştirmek gibi bir niyetimiz yok. Ama isterseniz ilk cümleyi de çarpıcı bir veri ile tamamlayalım: "Dünya'da 14 yaşın altında 250 milyon çocuk çalışmaktadır." Yakınlarınız arasında çalışan çocuklar yoksa ne kadar duyarlı da olsanız, vereceğiniz yanıt çoğu kez "evet haklısınız ama benim çocuğum çalışmıyor" türünden bir kalıp olması kuvvetle muhtemeldir. O zaman büyültücü biraz sizden yana çevirmek gerekiyor. Türkiye'de 6-17 yaş dilimi içindeki çocuklardan ekonomik faaliyetlerde bulunanların oranı yüzde 10.2 olarak tahmin edilmiştir. Üstelik bu sayı devletin resmi organları tarafından hesaplanmıştır. Bu sayı içinde sokakta ve geçici işlerde düzensiz olarak çalışan çocuklar dahil değildir.

Çocukların Çalışma Alanları

Çocukların çalışma alanlarını seçmek gibi bir lüks tercihleri olmamaktadır. Çoğunlukla, önlerine hangi iş getirilirse, onu yapmak durumunda kalmaktadır. Buna rağmen Tarım sektörü başta olmak üzere Sanayi, ticaret gibi sektörler çocukların Türkiye'de sıkça çalıştığı alanlar olmaktadır. Dünya ölçeğinde çocukların çalışma alanları, halı dokumacılığından konfeksiyon ve ayakkabı üretimine kadar farklı imalat sanayi kollarını da kapsamaktadır. Filipinler ve Tayland'ta ise Çocukların çalışma alanları arasında fahişelik de girmektedir. Sokak satıcılığı ve ev işlerinde önemli sayıda çocuk istatistiklere dahil olmadan çalışmaktadır. 6-17 ...yaş grubu içinde Türkiye'de ev işlerinde çalışan çocukların sayısı 4.785 bine ulaşmıştır. Evlerde çalışan çocukların yaklaşık 3/4 ü kızlardan oluşmaktadır.

Çizelge 1 : Çalışma Durumlarına göre 6-14 yaş grubu çocuklar 1994-1999 (bin kişi)

	1994	1999
Ekonomik işlerde Çalışanlar	974	511
Ev işlerinde çalışanlar	2764	3329
Çalışmayanlar	7670	8226
Toplam	11406	12065

Kaynak: DIE 1994 ve 1999 Çocuk İşgücü anket sonuçları

Görüleceği gibi 6-14 yaş grubu içinde bile ev işleri olarak tanımlanan ve tamamen enformel nitelik taşıyan işlerdeki çocuk sayılarında beş yılda yüzde 20 artış izlenmiştir. Aynı dönem içinde ve 6-14 yaş grubu içindeki çocukların sayısındaki artış ise yüzde 5 de kalmaktadır. Bu oranlar zorunlu eğitim yasasına rağmen son yıllarda çocukların işgücü piyasasına daha fazla katıldıklarının göstergesidir. Evlerde çalışan çocuk sayısındaki artış da dikkat çekicidir.

1999 Çocuk işgücü anket sonuçları 6-17 yaş dilimini esas almıştır. ILO'ya göre 18 yaşın altında ekonomik faaliyetlerde bulunanlar çocuk işçi olarak tanımlanmaktadır. Anket sonuçları 6-17 yaş dilimi arasındaki çocukların kırsal alanda kentlere göre daha fazla istihdam edildiklerini, kız çocukların ise hem kentsel alanda hem de kırsal alanda erkeklerden daha fazla istihdam edildiği anlaşılmaktadır.

Çocuklar Neden Çalışırlar?

Çocukların iş hayatına dahil olmalarında çok farklı neden olmasına rağmen itici etken mensup oldukları ailenin ekonomik güçlükleridir. Çalışmaya başlamaları olgusu küçük yaşlarda ailelerinin tercihi olarak, daha sonraki yaşlarda ise sınırlı ölçüde kendi tercihleri olarak ortaya çıkmaktadır. Bunların dışında çocukların çeşitli nedenlerle eğitim sistemi dışında kalmakta oluşları da, onları çalışmaya iten etkenler arasındadır. Çocukları çalışmaya iten etkenlerin dışında onları iş piyasasına çeken etmenlerde bulunmaktadır. Bunların başında çocuk işgücünün görece daha ucuz olması nedeni ile tercih edilmesi ve bu durumu sürdüreceği olan çocuğun gerek toplum içinde gerekse aile içindeki güçsüzlüğü diğer bir tercih nedenidir. Bu güçsüz konumları ve kendi kararlarını verememeleri çocukları daha fazla iş hayatına çekmektedir. Özellikle bir çok Afrika ve Asya ülkesinde enformel alanda çocuklar çalışmaktadır.

Giderek daha fazla çocuğun yasal düzenlemelerin bulunduğu formal alan dışına kayması enformel iş olanaklarının yaygınlaşması sonucudur. Kısaca çocuklar iş piyasasına katılmaları sadece ekonomik nedenlerle yani aile gelirine katkı sağlamak nedeni ile değil o piyasaların çok çeşitli nedenlerle çocuk işgücü taleplerinden de kaynaklanabilmektedir. Bu bir tür sarmal olarak sürekli bir kısır döngü oluşturmaktadır. Çocuğun gelirine muhtaç aile çocuklarını çalıştırmakta ancak bu yoksulluğu azaltmamakta aksine arttırmaktadır. Çalışmak zorunda kalan çocuklar eğitim alamadıkları için gelecekte çalışacakları işler de daha düşük ücretli işler olacak yoksulluğun çemberi devam edecektir.

Çocukların çalışmaya iten nedenlerden biri de eğitim sisteminin zayıflığından kaynaklanmaktadır. Çalışmaya

başlayan çocukların önemli bir kısmı okul sistemini terk eden çocuklardan oluşması da bu durumu göstermektedir.

Çizelge 2: 6-17 yaş grubu çocuklardan okulu bırakma nedenleri (1999)

	(%)
Çocuğun okula ilgi duymaması	30.8
Okul masraflarının yüksek olması	23.7
Okulun uygun olmaması	9.6
Ailenin izin vermemesi	6.9

Kaynak: DİE Çocuk İşgücü Anketi sonuçları 1999

Dünya bankasının hazırladığı "Dünya Kalkınma Raporu"nda milli gelir içinde eğitime en az pay ayıran ülkeler arasında Türkiye de bulunmaktadır. Ayrılan payın küçüklüğü eğitimin kalitesini etkilemekte ve eğitimde fırsat eşitliğini zedelemektedir. Okul masraflarının yüksekliği nedeni ile eğitimden ayrılanların oranı bu nedenle oldukça yüksektir.

Çocukların eğitim nedeni ile iş hayatına katılmalarında ortaya çıkan bir başka noktada da kız çocukları ile ilgilidir. Ağırlıklı olarak ev işlerinde çalışan kız çocukların eğitimi erkeklere göre daha geri planda kalmaktadır.

Çocuk sayısı fazla olan ailelerde erkek

çocuklar okula gönderilirken kız çocuklar eğitim dışında bırakılmaktadır. Ailenin izin vermemesi nedeni ile eğitimi terk eden kız çocukların oranı yüzde 9.9 erkeklerin oranı ise yüzde 2.4'dür.

Çocuk Çalışmasının Ortaya Koyduğu Sorunlar

Her şeyden önce çocukların çalışması onların fiziki ve moral gelişimlerini olumsuz etkilediği için bir çok ulusal ve uluslararası sözleşme bu konuya değinmiştir(Çocuk Hakları Evrensel Bildirgesi, Çocuk Hakları Sözleşmesi, istihdama Kabulde Asgari Yaşa ilişkin Sözleşme, bunlardan bazılarıdır.).

iş yaşamına erken dönemlerde atılmak çocukların ruhsal gelişimlerini olumsuz etkilemesinin sayısal verilerini bulmak son derece güçtür. Ancak çalışan çocukların formel iş piyasası içinde uğradıkları fiziksel zararları saptamak mümkün olabilmektedir. Örnek verirsek Türkiye'de 19 yaşından küçük 5473 çocuk iş kazası geçirmiştir. Bu çocuklardan 134'ü sürekli işgöremez duruma gelmiştir, iş kazası ve meslek hastalığı nedeni ile ise 1999 yılı içinde 18 çocuk hayatını kaybetmiştir. (SSK istatistiği) Asıl önemlisi bu çocukların dışında da enformel iş piyasalarında çalışan ve çeşitli bedensel sakatlıklar geçiren çocuklara ilişkin verilere sahip değiliz.

Çocukların iş piyasalarına erken katılmaları aynı alanlarda çalışmalarından ötürü yetişkinlerin işsiz kalmaları da ciddi bir sorun olarak görülmektedir.

Eğitim sisteminden uzakta kalan çocukların iş piyasalarına katılmaları ancak niteliği düşük ve hüner gerektirmeyen işlerle sınırlı kaldığı için bu çocukların yetişkin oldukları dönemde de potansiyel işsiz olmaları kuvvetle muhtemeldir

Öte yandan Çocukların çalışmasını sınırlayan yasal çerçevenin uygulanma alanı formel iş piyasalarıdır. Bu nedenle çocuk çalıştırma enformel istihdam alanlarına doğru bir genişleme gösterdiği kimi sektörlerde bu alanı beslediği gözlenebilmektedir.

Çocuk Çalışmasına İlişkin Ulusal Mevzuat

Çocukların çalışmasına ilişkin ulusal mevzuatımızda bir çok hüküm bulunmaktadır. Bu mevzuatta genel anlamda Çocuk çalışmasını ortadan kalkması değil onların olumsuz koşullardan etkilenmelerinin azaltılması hedeflenmiştir. Buna rağmen 6-17 yaş sınırları içinde 1.6 milyon çocuğun ekonomik faaliyetlerde bulunuyor olması(1999) ve bu sayının giderek artmakta oluşu sadece mevcut koşulları açısından değil sayısal olarak da olumsuzluklara işaret etmektedir.

İlgili olan bu mevzuatın kısa bir dökümü aşağıdadır. Yasal çerçevenin bulunması sorunu ortadan kaldırmadığı gibi uygulanma şansı konusunda da kuşkular bulunmaktadır.

Anayasa Mad.50 : Kimse yaşına cinsiyetine ve gücüne uymayan işlerde çalıştırılmaz.

Küçükler.....çalışma şartları bakımından özel olarak korunurlar.

Borçlar Kanunu Mad. 318 : Küçükler ile yapılan çiraklık mukaveleleri usta ile yasal vasisi veya sulh hakiminin onayı ile imzalanmadıkça geçerli değildir.

Borçlar Kanunu Mad. 330 : Usta çırağa sanatı olanca dikkat ve itina ile öğretmeye mecburdur.

Usta çırağın mecburi derslere devamına .....

lüzumu olan zamanlarda müsaade etmekle mükelleftir.

İş Kanunu Mad. 49 : 18 ve daha küçük yaştaki işçilere verilecek yıllık ücretli izin 18 günden az olamaz

İş Kanunu Mad. 67 : 15 yaşından aşağı çocukların çalıştırılması yasaktır. Ancak .....öğrenimden yararlanma yeteneklerine zarar vermeyecek hafif işlerde 13 yaşını doldurmuş çocukların çalışması mümkündür.

İş Kanunu Mad. 69 : Sanayiye ait işlerde 18 yaşını doldurmamış erkek çocuklarla her yaştaki kadınların gece çalıştırılmaları esas itibarı ile yasaktır.

İş Kanunu Mad. 78 : 16 yaşını doldurmamış çocuklar ağır ve tehlikeli işlerde çalıştırılmaz.

İş Kanunu Mad. 80 : 13 den18 yaşına kadar çocukların herhangi bir işe alınmalarından önce 18

yaşını dolduruncaya kadar en az altı ayda bir doktor muayenesinden geçirilerek işte çalışmaya devam etmelerinde bir sakınca olup olmadığı kontrol ettirilmesi.....zorunludur.

Çıraklık Kanunu Mad. 10 : Çırak olabilmek için 13 yaşını doldurmuş 19 yaşını bitirmemiş olmak gerekir. (14 yaşını tamamlamak gerekmektedir.)

Çıraklık Kanunu Mad. 14 : Çıraklığa bir deneme dönemi ile başlanır. Bu dönem bir aydan az ,üç aydan fazla olamaz.....Çıraklık süresi 3-4 yıldır.

Bu süre kesintisiz devam eder.

Çıraklık Kanunu Mad. 25 : .....İşletmelerde meslek eğitimi gören aday çırak veya çırağa yaşına uygun asgari ücretin yüzde 30 undan aşağı olmamak üzere ücret ödenemez.

Aday çırak veya çırağın işyerinin kusuru halinde meydana gelecek iş kazaları ve meslek hastalığından işveren sorumludur.

Aday çırak ve çırakların .....sigorta primleri yaşlarına uygun asgari ücretin yüzde 50 si üzerinden Bakanlık bütçesine konulan ödenekle ödenir.

Polis Vazife Selahiyet Kanununun Mad.12 : 21

yaşından küçük kadın ve erkeklerin gazino, bar, kafeşantan ve buna benzer işçi kullanılan yerler ile banyo hamam ve plajlarda çalıştırılmaları yasaktır.

Umumi Hıfzıssıhha Kanunu Mad. 173 : 16 yaşından küçük işçiler günde en çok 8 saat çalıştırılabilir.

Son söz

Oyuna zamanı bile kalmayan ve iş peşinde koşan çocukların karşılaştığı olumsuzlukların bazılarını sıralamak bile bu yazıyı okunması açısından bir hayli uzun hale getirecek . Gerek Türkiye'de gerekse çocuk çalıştıran bütün ülkelerde çocuk işçiliğinde karşılaşılan sorunlara karşı önerilen farklı programlar bulunmaktadır.

Uluslararası Çalışma Örgütü'nün " Çocuk işçiliğini Önleme Programı (IPEC) bunlardan biridir. Türkiye'nin de 2001 yılında onayladığı 182 sayılı En Kötü Koşullarda Çalışan Çocuklara Karşı Acil Eylem Planı ve Sözleşmesi ve 138 sayılı Çalışmada Asgari Yaş Sınırı adlı sözleşmelerde de amaçlanan çocuk işçiliğinin tamamen yasaklanması gibi mevcut koşullarla uyumlu olmayan bir çerçeve bulunmaktadır. Ancak çocukların iş piyasalarında veya bu piyasaların dışında tamamen ucuz işgücü kaynağı olarak yararlanmalarının önüne geçilmelidir. Kaldı ki sorunun kaynağı sadece ekonomik nedenlere bağlı kalmamaktadır.

Çocukların iş piyasasına katılma dışında kendilerine veya ailelerine sunulan tek seçeneğin "sokak" olarak kalması, onların çalışmasını toplumun önemli bir kesimi tarafından kabul görmesine yola açmaktadır. Oysa eğitimden şu yada bu yolla ayrılan bir çok çocuğun çalışmasında okul hayatına karşı duyulan tepkiler önemli rol oynamaktadır.

Uygulanan çıraklık eğitim sistemi yapılan bütün özendirmelere rağmen büyük kentlerde beklenen katılımı sağlayamamıştır. Yaklaşık on yıldır çırak eğitim merkezlerine giden çocuk sayısı değişmemiştir. Çocukların bir meslek öğrenmesi temeline dayalı olması gereken çıraklık statüsü, karşılaşılan sorunlar nedeni ile uygulanma şansı çok sınırlı kalmış, işgücü içinde çok genç yaşta bir nitelik kazanmadan iş arayanlardan oluşan genç bir grup oluşmuştur.

Çalışan çocuklara ait bu kısa yazı karanlık bir tablo sunmaktadır. Ancak onlar "bizim geleceğe ilişkin en güzel hayallerimiz" olduğu için hala yapabileceklerimiz olduğunu düşünüyorum. Ne dersiniz...???

(*) Yılbaşının gecesinin bir gün sonrasında İstanbul Vatan caddesinde bir köşede uykuda donarak ölen Sefa Göbel'in mutsuz anısına..

---

* Prof. Dr. Marmara Üniversitesi İİBF Çalışma Ekonomisi ve Endüstri ilişkileri Öğretim Üyesi

BİZDEN SİZE ABONELİĞİNİZİ YENİLEDİNİZ Mİ?

Vakfımıza yaptığınız bağışlarla yalnızca **Çalışma Ortamı Dergisi'ne** abone olmakla kalmıyorsunuz...
10.Yılda yeni projelerimiz var.

- Çalışma Ortamı derginiz, gördüğünüz biçimi ile devam ederken, iş sağlığı güvenliği alanında, broşür biçiminde "Ek" çıkaracağız.
- E-posta olanağı olan okurlarımız, bize adreslerini bildirirlerse, onlara güncel haberleri içeren e-bültenler göndereceğiz.
- İnternet'te geniş olanaklara sahip sitemiz www.isguvenligi.net adresine herhangi bir ücret ödmeden istediğiniz gibi girip, gezebilirsiniz. Yine bu sitemizde bize soru sorabileceğiniz ya da mesajınızı bırakabileceğiniz kutular da olacak.
- Çalışma Ortamı dergisini izleyerek, aynı zamanda Vakfımızın yeni projelerini de izleme olanağını sürdüreceksiniz. Sözgelimi, size övünerek KÜTÜPHANE projemizi müjdelemek isteriz. İnternet ortamında taradığınız yayınları, Prof. Dr. Nusret Fişek Bilim ve Sanat Ortamı'nda okuyabilir, ya da fotokopisini alabilirsiniz.
- Yine on yıldır sürdürmekte olduğumuz Düşünce Ortamı'na (eski adıyla Okur Seminerleri'ne) katılabilir ya da CD ortamında izleyebilirsiniz.
- Abone olabilmek için bağışlarınızı en masrafsız biçimde ve taksitle gönderebilirsiniz. Ayda 1,5 milyon ödeyerek ve kredi kartınızı kullanarak aboneliğinizi sürdürebilirsiniz. Bunun için, yandaki formu bize göndermeniz yeterlidir.

Kredi Kartı ile Bağış Formu

Posta Adresi			
Posta Kodu			
Şehir			
Telefon	[ör. 312-2223344]		
Kredi Kart No [ör. 1111 2222 3333 4444]			
Geçerlilik tarihi	___ / ___		
Kart Tipi	Visa ☐	Mastercard ☐	
CVC2 Numarası (kartınızın arkasındaki son 3 rakam)			
Bağış Tutarı	_____		TL (rakamla)
Bağış Tutarı (aylık)	_____		TL (rakamla)
Tarih	/ /200		

(Fişek Enstitüsü Çalışan Çocuklar Vakfı'na yukarıda yazılı tutarı karşılıksız olarak bağışladığımdan, belirtilen tutarın, yukarıda yazılı Kredi Kartı Hesabıma borç kaydedilmesini ve Fişek Enstitüsü Çalışan Çocuklar Vakfı'na iletilmesini rica ederim)

Adı Soyadı :

İmza :

YAŞAM

Kurban Kanı Yaşam Kurtarır mı?

Cihat UYSAL *

*Çok sular aktı köprülerin altından
ve ayrıca alabildiğine kan
Jacques Prevert*

Yaşam, alabildiğine sürüyor. Ne var ki, olan bitenin birçoğu kendi varoluş nedenlerini hiç mi hiç belli etmeden sessizce başköşede yerini koruyor. Bu duruma giderek daha sıkça tanık oluyoruz. Ayırđına varmak için gözünüzün önüne çöken umursamazlık perdesini kaldırın yeter. Örneğın, yapı şantiyelerinde temel betonuna başlanırken yoğun bir baskı ve ısrar ile dile getirilen kurban kesme isteklerine tanık olursunuz. Kurban kesme geleneğine direnmek ise pek öyle kolay bir şey değildir. Başta şantiye çalışanları olmak üzere, ilgili ilgisiz her önüne gelen bu konuda tartışma kabul etmeyen, anlamsız bir yinelemeye girişir. Yanılıp da direnmeye kalkmayın. Eksiksiz, herkes, olası bir kazaya karşı sizi hedef göstermeye hazırdır, insanoğlunun tarih boyunca neredeyse kesintisiz olarak yinelediğı bu gelenek sorgulanmadan varlığını gerine gerine sürdüren., geri kalmışlığın ilkel uzantılarından biri. Sağlık koşullarını hiçe sayarak, gelişigüzel gerçekleştirilen, birilerini doyurmaktan uzak, tamamen ayak üstü, üstün körü geçirtilen bir tören haline gelmiş durumda. Hanı, herkesin birbirini çekiştirmek için gittiğı o kulakları sağır eden müzik demeye bin tanık isteyen gürültülü, kargaşalı düğün törenleri gibi içtenliksiz ve yapay. Sırası gelmişken söyleyeyim, bütün bu özellikler, tören kavramının saygınlığını tartışmaya açmaya yetecek birer kanıt aynı zamanda. Öyle ya. neredeyse bütün törenler anlamsızlaşma sürecine girmedi mi ? Sonuç, gelenekler ölümsüz değildir.

Kurban ve benzeri olaylar üzerine sorgulamayı yıllar önce yapmış ve yanıtını bulmuş olmak hiç işe yaramıyor. Dedim ya, yalnız kalmanız kaçınılmaz. Oysa, amaç kazaları savuşturmak ise, iş güvenliği ile ilgili koşulların geliştirilmesi gerekmez mi ⁹ insanoğlu, özellikle iş kazalarını açıklarken sayısal verilerden yola çıkarak, kazaya neden olacak koşulların azaltılması yönünde epeyce yol aldı. Neden-nasıl sorgulaması, insan yaşamını koruma, kolaylaştırma ve biraz da güzelleştirme yolunda kullanılabilir en etkin yaklaşımdır.

Bu gerçekçi tutum, kurban gibi geleneklerin yerini daha kolay, masum etkinliklerin almasını sağlayabilir. Bizi körükörüne kazadan korunacağımız düşüncesinden de uzaklaştırır. Tamamen kaza ile ilişkilendirilen kurban kesme geleneğinin bilinçsizliği ve kaza koşullarını önleyemeyeceğı aksine arttırabileceğı söylenebilir. Kurban geleneğı, eğitimsiz, bilinçsiz insanları daha gözü pek. korkusuz hale getirdiğı için ciddi biçimde sorgulanmalıdır. Bu sorgulama, kurbanın yerine daha coşkulu biraradalıklar oluşturan, paylaşımcı, birlikte bir şey üretmenin heyecanını pekiştiren törenler oluşturulmalıdır. Çünkü, özellikle şantiye, birbirinden ayrı birçok üretim eyleminin biraraya geldiğı bir ortamdır. Birbirinden çok farklı eğitim düzeyinde birçok insan, tamamını kavrayamadıkları bir bütünü oluşturmaktadır. Ülkemizde şantiyeler, gelişmiş yapım teknik ve teknolojilerinden uzakta olduklarından, çalışma ortamının güvenlik koşulları çok kötüdür. Kullanılan malzeme ve gereçlerin güvenli çalışmaya ilişkin özellikleri tanımlanmamıştır. Tanımlandığı belirtilenler ise denetlenmemektedir. Bu durum, kaza olasılıklarının kaynağıdır.

Bu gerçekler anlatılmadıkça, kabullenip önlemler alınmadıkça bir değil bin kurban kesilse de, akıtılan kanla iş kazalarının önlenemeyeceğı gerçeğini söyleyenler çoğalmadıkça daha çok insanın kanı akacak demektir. Hepimiz biliyoruz, inançları değiştirmek zordur. Ama imkansız değil.. Yeter ki bu gerçeğı görüp inananlar güçbirliği, elbirliği yapsın. Ve desin ki, "Zoru başarıyoruz., imkansız zaman alır!"

---

* Mimar Y. Müh.

ÇEVRE

Kimyasal Savaş ve Silahları

Ayçe ÇELİKER *

Tanım: Kimyasal savaş ajanları, öldürmek; yaralayarak saf dışı bırakmak; kapasite bozucu etki ile etkisiz hale getirmek; bitkisel ve hayvansal besin kaynaklarını, besin stoklarını kontamine etmek (bulaştırmak) ve yok etmek; ekonomik önemi olan hedefleri işlemez hale getirmek; askeri ve sivil personeli koruyucu giyecek ve araç kullanmak zorunda bırakarak hareket yeteneklerini azaltmak; teröre, kaosa ve sivil personel arasında paniğe neden olmak amacıyla özgü! hedeflere karşı kullanılan, zehirlenme potansiyeli yüksek çeşitli yapılarda kimyasal maddelerdir. Kimyasal silahlar ise, bir veya birden fazla kimyasal savaş ajanını bir taşıyıcı/dağıtıcı sistemle hedef üzerine gönderen silahlar/ araçlardır. Kimyasal savaş ajanları, bir veya birkaç ajanın kombine edilmesiyle katı, sıvı, gaz veya aerosol şeklinde ve helikopter veya uçaklarla taşınan sprey tanklarıyla; püskürtücü aletlerle; top, roket veya çok namlulu roket sistemleri; füze, mayın, el bombası veya uçak bombaları ile püskürtülür veya fırlatılıp dağıtılırlar.

Teröristler tarafından kolay elde edilebilen, büyük ölçüde yaralanma ve ölümlere neden olabilen, toplumda panik ve sorunlara yol açabilme potansiyelleri yüksek olan, toplumun hazırlıklı olabilmesi için özel dikkat gerektiren ve hali hazırda silah olarak kullanılabilen kimyasal maddeler silah olarak öncelik kazanmaktadır.

Tarihçe: Kimyasal silahlara ilişkin ilk kayıtlar Peloponez savaşlarında kullanılan kızgın kömür, kükürt ve zift içeren zehirli gaz karışımına kadar uzanmaktadır. Daha sonra MS 660'larda "Yunan ateşi" denen çok zehirli bir gaz karışımının özellikle donanmada kullanıldığına ilişkin belgeler bulunmaktadır. Modern kimyasal savaş ise Birinci Dünya Savaşı sırasında 22 Nisan 1915'te Belçika'nın Ypres şehrinde Almanların klor gazı kullanmaları ile başlamış ve yine boğucu etkili bir başka gaz olan fosgenin de katkısı ile binlerce kişi ölmüş, binlercesi de yaralanmıştır. Bu savaşta. 12 Temmuz 1917'de ise yakıcı ve çok etkin bir ajan olan "hardal gazı" yine Almanlar tarafından kullanılarak müttefik kuvvetlerinin askerlerinin görme kayıpları ve yanıklarla savaş alanından çekilmelerine dolayısıyla ciddi tıbbi, lojistik, askeri sorunlara neden olmuştur. Bu savaş sırasında 100.000 tondan fazla kimyasal ajan kullanılmış, bir milyondan fazla insan yaralanmış ve yüz bine yakın insan da ölmüştür. Tüm savaş yaralılarının %30'u kimyasal maddelerle yaralanmış; bunların büyük kısmı hardal gazından etkilenmiştir. Binlerce insan bu maddelere bağlı kronik etkileri uzun yıllar yaşamak zorunda kalmışlardır.

İkinci Dünya Savaşı çıktığında güçlü ülkelerin tümü kimyasal silahlara karşı savunma önlemleri geliştirmiş durumdaydı. Çin'e karşı bu silahları kullanmış olan Japonya, en güçlü ülke idi. 1930'ların sonlarında Almanlar sinir gazlarını geliştirmiş, depolamış fakat çeşitli nedenlerle kullanmamışlardır ancak, savaştan sonra çeşitli şehirlerde bulunan gaz odalarında, Nazi'lerin yüz binlerce insanı siyanür bileşikleri ve diğer zehirli gazlarla öldürdükleri ortaya çıkmıştır

Kimyasal silahlar sadece büyük savaşlar sırasında ve savaş alanlarında kullanılmakla kalmamış, "barış" dönemlerinde korunmasız sivillere karşı da kullanılmıştır. Rusya'da Devrim sırasında çarlık aleyhtarlarından, 1960'ların ortalarında Yemen iç Savaşı'nda kralçılara kadar binlerce insan (genellikle hardal gazı olmak üzere) kimyasal ajanlarla etkisiz hale getirilmişlerdir. Amerikalıların Vietnam'da tünelleri ve yer altı sığınaklarını boşaltmakta kargaşa kontrol ajanlarını ve ormanları yok etmek için ot öldürücü ilaçları; 1980'lerdeki Irak- İran savaşında da Irak'ın İran'a ve sivil Kürtlere karşı hardal gazı ve sinir ajanlarını kullandığı bilinmektedir. Kimyasal ajanlar, terör yaratmak amacıyla da çeşitli kişi ve topluluklar tarafından kullanılmaktadır. Bu konudaki en geniş çaplı örnek 1994'te ve 1995'te Japonya'da dini bir grup tarafından sinir gazlarının kullanımına bağlı 19 kişinin ölümü ve binlerce kişinin zehirlenmesidir.

Bu silahların üretimi ve kullanımının kontrol altına alınmasına yönelik olarak ilki 1922'de Washington'da sonuncusu 1988'de Paris'te olmak üzere çeşitli uluslararası konferanslar düzenlenmiş ve bu silahların kullanımı yasaklanmış olmasına karşın, halen aralarında ABD, Bulgaristan, Fransa, Irak, İran, Rusya, Suriye'nin de bulunduğu en az 24 ülkenin kimyasal silah olanaklarına sahip olduğu bilinmekte veya bundan kuşku kullanılmaktadır.

Sınıflandırma: Kimyasal silahların çeşitli şekillerde sınıflandırılması mümkündür.

A) Oluşan etkinin derecesine göre: Etkiler kullanılan doza ve kişinin duyarlılığına bağlı olarak değişir.

"Rahatsız edici ajanlar" [kişiyi ajanın temas ettiği sürece etkisiz hale getirir, gaz maskesi takmaya zorlayarak kapasitesini bozar, temas sonunda tedavi gerektirmeden iyileşir (göz yaşı gazları, kusturucu gazlar)],

"Kapasite bozucu ajanlar" [kişiyi saatlerce veya günlerce etkisiz hale getirerek saf dışı bırakır, tıbbi yardım gerekir (hardal gazı, psikokimyasallar)], "Letal ajanlar" [düşmanı öldürür veya saf dışı bırakır, tıbbi tedavi gerektirecek şekilde ağır yaralar (sinir gazları, kan zehirleri)] şeklinde ayrılabilir B) Ajanın vücuda girme yoluna göre: Ajanın fiziksel özellikleri, giriş yolunu belirler. "Solunum ajanları" [akciğerleri tahrip ederler veya buradan emilerek sistemik etki oluştururlar], "Cilt ajanları" [ciltten emilip tahrip ederler (hardal gazı) veya bu yolla girip sistemik etki oluştururlar (sinir gazları)]. C) Tehlikenin süresine göre: "Kalıcı olmayanlar" [(uçuculukları yüksektir, hızla buharlaşır veya dağılırlar (hidrojen siyanür, sarin, soman, tabun, göz yaşartıcı gazlar)], "Kalıcı olanlar" [uzun süre, bazen haftalarca kalır ve hem cilt hem de solunum yoluyla alınabilirler (VX, hardal gazı)]. D) Vücutta oluşturdukları etkiye göre: "Sinir gazları" [Sinir iletimini engeller ve solunum felci ile ölüme yol açarlar (sarin, soman, tabun, VX, VR)], "Vezikanlar" [Korozif etki ile dokularda ve DNA'da hasar oluştururlar. Öldürücü etkileri düşük olmakla birlikte kapasite bozucu etkileri çok yüksektir

(Hardal gazı, azotlu hardal, levisit)], "Akciğer gazları" [Solunum epitelini ağır şekilde tahrip ederek akciğer ödemeine yol açar ve gaz transferini bozarlar; öldürücüdürler (Klor, fosgen, difosgen, kloropikrin)], "Kan gazları" [Hücrenel solunumu inhibe ederek ani etki ile öldürürler (hidrojen siyanür, siyanojen klorür)], "Duyu intanları" [Kargaşa kontrolü amacıyla kullanılırlar; gözü, cildi ve akciğerleri tahriş ederek göz yaşarması, bulantı, kusma oluştururlar (CN, CR, CS, DM)], "Psikotropik ajanlar" [Santral sinir sistemini etkileyerek uyarım, depresyon, halüsinasyon veya psikoz oluştururlar (LSD, BZ)].

Kimyasal silahların zararlarının önlenmesi, azaltılması: Kimyasal ajanlara maruz kalan topluluklarda zararlı etkilerin önlenmesi veya azaltılması için basamaklı bir yaklaşım uygulanmalıdır. Bunlar hazırlıklı olma ve koruyucu önlemlerin alınması; tanı ve uyarı yöntemlerinin geliştirilmesi ve uygulanması; ön tedavi, ilk yardım, kendi kendine tedavi, dekontaminasyondur. En son olarak da uzman personel tarafından özgün ve/veya semptomatik, destekleyici tedavinin uygulanması gerekir.

Bir kimyasal silah saldırısından sonraki 5-10 saniye içinde cilde veya giyeceklere bulaşan sıvı damlalarıyla ve/veya maruz kalınan aerosol bulutu içinde birkaç kez solunumla önemli ölçüde hasar hatta bazı ajanlarla ölüm söz konusu olduğundan, koruyucu önlemlerin alınması ve kontaminasyonun en aza indirilmesi yaşamsal önemdedir. Bunun için uygun gaz maskeleri, koruyucu giysiler ve güvenli sığınaklar bulunmalı ve bilinçli ve disiplinli bir şekilde kullanılmalıdır. Bu tür saldırılar sırasında eşyalar örtülüp kapatılıp korunmalı, kolay dekontamine edilecek eşya ve donanım seçilmelidir. Dekontaminasyon iki dakikadan kısa bir süre içinde yapılmalıdır. En uygun ve her yerde bulunabilecek dekontaminasyon ajanları bol su ve sabun ile hipoklorit çözeltisidir (Çamaşır suyu).

Ayrıntılı bilgi için Bkz: www.farma.hacette-pe.edu.tr

Kaynaklar:

1. Hıncal. F.. Çeliker. A.. Özgüven. Ş.. Kaya. E.: Kimyasal ve biyolojik savaş ajanlarının sağlık üzerine etkileri. Emekli Ofset. Ankara. 1991.

2- Ferner RE. Rawlins MD Chemical weapons. BMJ. 298. 767-768. 1989.

3- U. S. Department of Health and Human Services: Biologi-cal and chemical terrorism: strategic plan for preparedness and response. recommendations of the CDC strategic planning workgroup. MMVVR. April 21. 2000. 49 (RR-4). 1-14.

4- www.un.org/whoAwho.htm

*** Dr. Ecz. Hacettepe Üniversitesi İlaç ve Zehir Bilgi Merkezi
Fişek Enstitüsü Çalışan Çocuklar Bilim ve Eylem Merkezi Vakfı Yönetim Kurulu Üyesi**

İKİ DAKİKA DÜŞÜN

(Sayfa 24'ün yanıtı)

Neler Olabilir?

1- B fork-liftin gerisinde oturduğu için sarsıntıdan etkilenip düşebilir ve fork-liftin altında kalabilir.

2- Yük devrilip A ve B'nin kafasına çarpabilir.

3- B hareket halindeki fork-liftten atlayacak olursa, dengesini kaybedip düşebilir ve ezilebilir.

4- Yapılacak ani bir fren A ve B'nin fork-liftten düşmesine yol açabilir.

5- Fork-liftin lastiği patlayacak olursa, yük devrilebilir ve B arabadan düşebilir.

6- Acil durum frenine basıldığı takdirde, A,B ve yük birlikte düşebilir.

7- İşçilerin hiçbiri baretlerinin kayışını bağlamamış. Bu nedenle düştükleri takdirde baretleri çıkabilir ve başları yaralanabilir.

SOSYAL TARİH BELGESİ

Afganistan, İran ve Türkiye'de Sağlık Hizmetleri*

Dr. Neville GOODMAN

(Türkçeye kazandıran : **Gülbiye YENİMAHALLELİ YAŞAR**)

Dr. Goodman, İngiltere Sağlık Bakanlığı müsteşar başyardımcılığı'ndan emekli olduktan sonra, Afganistan, İran ve Türkiye'deki sağlık hizmetleri konusunda, 1960'lı yıllarda, bizzat bu ülkelere gelerek araştırma ve çalışmalarda bulunmuştur. Dergimizin 12. sayısında (Ocak 1994) yine aynı yazarın "Tıbbın Sosyalleştirilmesinde Türkiye'nin Deneyi" (The Lancet, January 4, 1964) yazısını yayınlamıştık. Yazar. Sir Georg Godlier ile birlikte Prof. Dr. Nusret H. Flşek'i, "Sağlıkta Sosyalleştirme" çalışmalarından ötürü 1974 yılında, çok saygın bir unvan olan, Londra Hekimler Kraliyet Koleji Onur Üyeliği'ne (FRCP) önererek, seçilmesini sağlamıştır.

Ortadoğuda sağlık göstergeleri gelişmiş batı ülkeleri ile kıyaslandığında çok kötüdür; buna karşın konunun gerektiği kadar gündeme getirilmemesinin ise çok şaşırtıcı. Örneğin, anılan bu üç ülkede, bu dönemde, canlı doğan her 100 bebekten sadece 50'sinin yetişkin bir yaşa ulaşabildiği, bu oranın gelişmiş ülkelerde her 100 bebekte 96 olduğu; benzer şekilde bu ülkelerde doğumda yaşam beklentisinin -kesin olarak bilinmemekle birlikte- 35 ila 45 yıl iken, gelişmiş ülkelerde erkekler için 68, kadınlar için 74 yıl olduğu belirtilmektedir. Çarpıcı olan, bu üç ülkenin rakamlarının gelişmiş ülkelerde yaklaşık yüz yıl öncesinin rakamları olmasıdır. Ancak, daha da vahimi, bu rakamların dünya nüfusunun en az yansı için geçerli olmasıdır. Herşeyden önce bu ülkelerin ortak özellikleri fazladır. Batıdan doğuya 2300 mil ve kuzeyden güneye 1000 millik bir alana ardışık olarak yayılmışlardır. Hepsinin geniş dağlık alanları, çölleri yada nüfusun çok seyrek olduğu bölgeleri vardır. Milkare başına düşen nüfus Fransa'da 217 ve İngiltere'de 518 iken, Afganistan'da 30, İran'da 33 ve Türkiye'de 105'tir. Nüfusun büyük çoğunluğu köylü, Müslüman ve okuryazarlık büyük bir gelişme içinde olmasına rağmen cahildir. Hepsinin yerel diller ile kadın ve göçmenler konusunda ayrımcılık sorunları vardır. Dolayısıyla, tüm bu faktörler sağlık hizmetlerini de doğrudan yada dolaylı olarak etkilemektedir.

Sağlık açısından da birbirine tıpa tıp benzemese bile, hastalık şekilleri ve sağlık hizmetleri benzerdir. Afganistan ve İran'da sağlık istatistikleri mevcut değilken, Türkiye'de köylerde yapılan küçük anketleri saymazsak, sadece kasabaya dayalıdır. Klasik tehlike tablosunu oluşturan, özellikle bebekler ve gençlerde yüksek doğum ve ölüm oranları Afganistan'da en yüksek. Türkiye'de en düşüktür. Ölüme neden olan hastalıkların başında pislik, yetersiz içme suyu ve hijyenin neden olduğu basilli ve amipli dizanteri, tifo ve paratifoid ateş gibi mide-bağırsak hastalıkları gelmektedir, ikinci sırayı, çocukluk dönemi enfeksiyonları ve tüberküloz, sıtma, trahom ve cinsel yolla bulaşan hastalıklar gibi bulaşıcı hastalıklar izlemektedir. Sık sık, bağırsak parazitleri ve protein yetersizliğinin neden olduğu yetersiz beslenmeden kaynaklanan kansızlığın altı çizilmektedir. Çoklu tanılar istisna değil adeta kural halini almıştır. Şunu da eklemek zorundayız ki, iki modern öldürücü nesne olan motorlu arabalar ve sigara ile başlayan tahribat, daha azınlıkta fakat daha egzotik olan ve kuduz riski taşıyan ayı tırmalaması, deve ve kurt ısırılmaları gibi diğer etkenlerle karışarak. Makbet'teki cadıların öngörülerine benzer sonuçlar ortaya çıkarmaktadır.

Genişletilmiş aşı kampanyaları, göçmenlerin ve kadınların özel bir sorun arzettiği Afganistan hariç, diğer ülkelerde çiçek hastalığını ortadan kaldırmıştır. Dünya Sağlık Örgütü (WHO) ve UNICEF'in önemli yardımları ile sıtma büyük oranda azaltılmıştır. Türkiye ve İran'da da benzer gelişmeler olmuştur, ancak diğer ülkelerde olduğu gibi sivrisineklerin DDT'ye karşı direnç geliştirmesi zorluklara neden olmaktadır. Sıtma kontrolünde bir diğer sorun, karayollarında çalışan ekiplerin, sıtmalı bölgelerden sıtmanın yok edildiği, ancak vektörlerin hala bulunduğu bölgelere hastalık taşıyıcı rol oynamalarıdır.

Koleranın "El Tor" adı verilen, klasik koleradan farklı ve muhtemelen vahşi bir tipinin Afganistan ve İran'da yeniden ortaya çıktığı gerçektir. Ancak, geçen yüzyılda İngiltere'de olduğu gibi bu ülkelerde de ortadan kaldırılacağı kesindir. Gerçekten, kolera korkusu İngiltere'de halk sağlığında çok büyük gelişmelere yol açmıştır, aynı sonucun Ortadoğu'da da olması umulmaktadır.

Bu ülkelerin sağlık hizmetleri modellerinde de benzerlikler vardır. Arap tıbbı olarak adlandırılan -gerçekte Pers tıbbidir- altın çağ M.S. 1036 yılında İbni Sina'nın ölümü ile sona ermiştir. Fakat batı tıbbi 19. yüzyıl ortalarına kadar bölgeye ciddi bir etki yapmamıştır. Bu tarihten itibaren İran'da Fransız ve İngiliz etkisi, Türkiye'de Fransız ve Alman, bir süre sonra da Afganistan'da Türk etkisi görülmüştür.

Tıp fakültesi Tahran'da 1850 yılında, İstanbul'da askeri olanı 1819, sivil olanı 1895 yılında, Kabil'de 1930 yılında kurulmuştur. Bu ülkelerin Sağlık Bakanlıkları yaklaşık yetmiş seksen yıl önce kurulmuş olup, hepsinin Halk Sağlığı Enstitüleri mevcuttur.

İllerdeki yerel örgütü ile birlikte oldukça merkezi yapıda olan sağlık yönetim sistemleri, daha çok Fransız veya Belçika sistemine benzemektedir, il Sağlık Müdürleri, hem ana-çocuk sağlığı ve aşı kampanyaları gibi koruyucu sağlık hizmetlerinden, hem de dispanserlerde ve hastanelerdeki tedavi hizmetleri yönetiminden sorumludur. Belediyeler gibi yerel otoriteler, sağlık hizmetleri konusunda İngiltere ile kıyaslandığında çok düşük oranda sorumluluk taşımaktadır.

Her üç ülkenin eğitim hastaneleri ile tıp, hemşirelik ve tıpla ilgili diğer personelin eğitimi, bazen tamamen, bazen eş güdüm eksikliği bileşkesi ile Milli Eğitim Bakanlığı sorumluluğu altındadır. Ayrıca, sağlık hizmetlerinde diğer birçok Bakanlığın da sorumluluğu vardır ve bazı boşluklar özellikle İran'da sivil toplum

örgütleri tarafından doldurulmaktadır.

Hepsinde, büyük şehirlerde ve diğer büyük yerleşim bölgelerinde daha fazla personel yığılımı ile sonuçlanan, tıp ve diğer sağlık personelinin dağılımı ana sorunlardan biridir. Bunun ana nedeni, doktorların -ve eşlerinin- sosyal, tıbbi ve eğitimsel yoksunluktan kaçma konusundaki doğal arzularıdır. Önemli bir ikinci neden ise, devlet memuru olarak çalışanların ücretlerinin düşük olmasından dolayı, sadece kasabalarda mümkün olan özel muayenehanelerle bu ücretlerini arttırmak istemeleridir. Böylece, hem uzmanlaşma hırsı doğmakta hem de doktorların çoğu sadece eğitim için değil sürekli olarak kalmak için de yurt dışını tercih etmektedirler. Ancak, adaletli olmayan dağılım ve göç sorunları nedeniyle doktor sayısının tamamen yetersiz duruma düştüğü söylenemez. Nitekim hemşirelerin azlığı ve diğer eksiklikler daha büyük bir sorundur, İngiltere ve Galler'de bir doktora beş hemşire varken, Türkiye'de bir hemşireye beş. İran'da üç, Afganistan'da ise beşten fazla doktor düşmektedir.

Burada, iki sorun daha gündeme getirilmelidir. Biri. dispanserlerde verilen sağlık hizmetlerinin kalitesidir. Buralara gelen hastalar, hatta köylüler enjeksiyon tedavisi görmeden tatmin olamamakta ve grip mevsimi olduğunu düşündükleri için sağlıklı da olsalar hepsi aynı tip antibiyotikten 28 tane enjeksiyon olmaktadır. Diğeri ise Müslümanlığın doğasında olan bilimsel merak eksikliği sorunudur. Patologların kıtlığı, özellikle hastalık anatomistlerinin; polis tarafından istenmediği sürece otopsinin yapılmaması; ezbere almış olan tıp öğrencilerinin kendi kendilerine düşünmeleri istendiğinde yaşadıkları umutsuzluk: hatta doğal dünyayı tanıma ilgisinin azlığı bu durumu anlatan örneklerdir.

Nihayet sıra olumlu gelişmeleri aktarmaya gelmiştir. Birincisi, Kabil yakınlarında, bütüncül bir yaklaşımla sağlığı da kapsayan kırsal toplumsal gelişme modelini sergileyen bir bölgenin kurulmasıdır, ikincisi, İran'da, sağlık hizmetlerini yerelleştirme ve hemşirelik sorunlarına başarılı bir yaklaşımı içeren ve ordu ile Sağlık Bakanlığı arasındaki ilişki sonucunda kırsal kesim için oluşturulan Sağlık Birliği (Health Corps) oluşumudur. Üçüncüsü, ve en önemli olanı, 1963 yılında başlayan ve 1977 yılına kadar tüm ülkeyi kapsayacak olan, Türkiye'nin doğusunda başlatılan ulusal sağlık hizmetleri (sosyalizasyon) konusundaki başarılı gelişmedir. Kabil'in yaklaşık 10 mil doğusunda bulunan eğitim ve gösteri alanı 112 köyden yaklaşık 30.000 insanı kapsamaktadır ve 1954 yılından beri gelişme göstermektedir. Sağlık; eğitim, tarım, ulaşım v.s. ile birlikte ele alınmakta olup, beşten fazla Birleşmiş Milletler uzman kuruluşu projeye yardım etmektedir. Bölge, sadece hayati ve içinde genel bir nüfus sayımı da olan doğru sağlık istatistikleri sağlamaktadır. Ülkenin diğer bölgelerinden köy muhtarları ve diğer yönetici kişiler buraya eğitim kursuna gönderilmektedirler.

İran'da, sağlık hizmetlerinde büyük bir boşluk, nüfusun %70'ini oluşturan 50.000 köyde sağlık hizmetlerinin yokluğudur. Bu sorunu çözmek amacıyla dönemin Şah'ı, zorunlu askerlik sırasında askeriye tarafından uygun görülecek erkeklerin köyleri geliştirmek amacıyla çalıştırılmasını istemiştir, işe öğrenci-okul öğretmeninden oluşan bir Okur- Yazarlık Birliği kurmakla başlanmış ve birliğin başarısı 1964 yılında Sağlık Birliği'nin kurulmasına ile sonuçlanmıştır. Sağlık Birliği, her biri bir yeni kalifiye doktor ve yardımcı pozisyonunda iki yada üç yüksek okul mezunu bulunan, esasen yaklaşık 250 ekipten oluşmaktadır. Her ekip, 10.000-20.000 nüfusa hizmet vermekte ve neredeyse hepsinin bir şoförü ve bir cipi bulunmakta ve gezici olarak hizmet vermektedirler. Ayrıca, gerekli ilaçlar ve ekipman da sağlanmaktadır.

Sonuncusu, Türkiye'deki "Ulusal Sağlık Sistemi" veya "Tıbbın Sosyalleştirilmesi" uygulamasıdır. Şimdilik, Türkiye'nin doğusundaki dokuz ili kapsamaktadır. Bu belli bir amaçla oluşturulmuş bir ekiptir ve her bir ekip 7.000-10.000 kişiye hizmet götürmekte olup, bir doktor, bir hemşire, bir sağlık memuru, üç yada beş ebe, bir katip, bir şoför ve temizlik işlerine bakan bir görevliden oluşan standartlaştırılmış bir ekiptir. Bu ekibe sıtma ve trahom teknisyenleri de ilave edilmektedir. Ayrıca, binalar ve özellikle uzman miktarları açısından hastane hizmetleri de güncelleştirilmektedir.

Bütün sağlık personeli tam zamanlı çalışmaktadır, özelde çalışma yasaklanmış olup, maaşlar doktorlar için eski maaşlarına oranla 7,5 kat arttırılmıştır. Hepsi devlette çalışmak için üç yıllık sözleşme yapmaya gönüllüdürler. Hastalar, ekip doktorundan sevk almadan hastaneye gitmediği (acil durumlar hariç) ve il dışından gelmediği sürece neredeyse hiç para ödememektedir.

Uygulama, Ankara'nın 700 mil doğusunda ve Van Gölü'ne kıyısı olan Muş ilinde 1963 yılı Ağustos ayında başlamıştır. Ertesi yıl, 1964 yılında, Kars, Ağrı, Van, Hakkari ve Bitlis illeri de kapsama alınmış olup, her yıl üç ila beş ilin kapsama alınması, İstanbul ve Trakya ile son bulması ve yaklaşık on beş yılda ülkenin tümünün kapsama alınması planlanmıştır.

Ankara Halk Sağlığı Enstitüsü, Muş'taki uygulamanın birinci yılında yaptığı değerlendirmede bu uygulamanın çok başarılı olduğunu saptamıştır. Bu değerlendirme, uygulamanın tıp ve tıpla ilgili personel açısından kabul gördüğünü: ancak dağlık ve çok seyrek nüfuslu, İran ve Irak arasına sıkışmış, çok uzakta olan Hakkari'de hemşireler hariç diğer sağlık personeli temini için ciddi sorunlar yaşandığını göstermektedir. Ayrıca değerlendirme, tıp uzmanlarının % 80'inin bu uygulamadan yana olduğunu göstermektedir.

Konsültasyonların, ameliyatların, ebelere olan talebin -muhtemelen ekibin en önemli ve popüler üyesi- çok yüksek olması, koruyucu aşılamaların kabul görmesi ve daha fazla ekip talebinin olması bu uygulamanın halk tarafından da benimsendiğini göstermektedir.

Maliyetler açısından bakıldığında, çoğu ülke GSMH'sinin % 3-10'unu sağlığa harcamaktadır. Bu yıllarda İngiltere GSMH'sinin % 4-5'ini sağlığa harcarken, Türkiye % 4'ünü harcamaktadır. Bu uygulama tüm ülkeye yayıldığında yaklaşık % 6'sını kapsayacaktır ve bu miktar çok makuldür. Ayrıca, sigortalı işçiler için kişi başına sağlık hizmetleri maliyetinin, uygulamadaki sosyalize sağlık hizmetlerinde kişi başına maliyetin beş

katı olduđuna da dikkat çekilmektedir.

Tarihte ilk defa. Türkiye'nin doğusunda, dokuz kırsal ildeki tüm nüfusa, ücretsiz sağlık ve yardımcı hizmetlerin kapılarına kadar götürülmesi olağanüstü bir gelişmedir.

---

* **The Lancet. 1963**

TOPLUM

Çocuklara Yönelik Cinsel Taciz

Oya Fişek *

Bugünlerde gazetelerde hemen hemen hergün çocuklara yönelik cinsel taciz haberleri yer almaya başladı. Çocuk porno filmleri artık internete taşındı. Bazı okullardaki cinsel tacizler gazete sayfalarını boydan boya dolduruyor.

Adli Tıp Kurumunun yayınladığı rapor ise, sorunun boyutunu rakamlara döküyor. Bu rapora göre, iki yılda 1455 çocuk için cinsel taciz başvurusu yapılmış. Ya baş vura-mayan ya da vurdurulmayanların sayısı ne kadar acaba? Bu rakam, buzdağının bildiğimiz küçük bir parçası. Rapora göre, cinsel tacize uğrayan çocukların 1236'sı kız, 219'u erkek. Çocukların %70'i 7-11 yaşında. Adli Tıp Kurumu 2.İhtisas Kurulu Başkanı Prof. Dr. Şevki Sözen, "Çocuklara yönelik cinsel tacizde bulunan sanıkların çoğu çocukların daha önce tanıdığı kişiler. Cinsel taciz olaylarında yetkili kurumlara erken başvuru çok önemli. Bir çok olay geç başvuru nedeniyle saptanamıyor. Elde ettiğimiz sonuçlar bizi de dehşete düşürdü. Adli Tıp Kurumu'nda sadece çocuklara hizmet veren bir ünite açıyoruz" diyor. Adli Tıp Kurumu'nda böyle bir birimin açılması geç kalmış, ama güzel bir girişim.

Yeterli mi? Elbette hayır. "Alo Çocuk" hatları yurt düzeyinde yaygınlaştırılmalı, aileler, çocuklar bu konuda bilgilendirilmeli, yaygın eğitimler verilmeli. Bütün Avrupa ülkelerinde olduğu gibi çocuk sığınma evleri açılmalı. Yaşları küçük çocukların bu sığınaklara ailenin izni olmasa bile gelebilmesi için yasalarda gerekli düzeltmeler en kısa zamanda yapılmalı.

Çocuk istismarını ve ihmalini Önleme Derneği'nin "Ana-babalar için Bir Rehber" adlı kitapçığı var. Bu kitapçığın her evde olması gerektiğine inandığımız için sizlerle paylaşmak istedik. Kitaptan kısa kısa bazı bölümleri aktarmak istiyoruz.

"Cinsel istismara uğrayan çocukların tepkileri şunlar olabilir :

- Korku, güvensizlik
  - Suçluluk, utanç, mahcubiyet
  - Ne hissettiğini bilememe
  - Kendisini kirlenmiş, bozulmuş, aşağılanmış hissetme
  - İstismar edenden, anababasından, olabileceklerden korkma
  - Bazı şeylerden hoşlanmış olması nedeniyle kendini suçlama
  - Kızgınlık, düşmanlık duygusu, suçlama
  - Akut kaygı
  - Kendisini suçlu hissetme, kendinden kuşku duyma
  - İçsel bir hasara uğradığından korkma
  - Kendisini (istismarcı ya da anababası tarafından) ihanete uğramış hissetme
  - Ne olduğunu ve bunun neden yanlış olduğu konusunda karmaşık duygular içinde bocalama."
- Kitapta cinsel tacizin tıbbi belirtileri de anlatılıyor: " Cinsel organlarda ve anal bölgede acı (tuvalet ihtiyacını görürken, kucağa alınırken veya oturulduğunda acı duyması dahil)
- Cinsel organlarda veya anal bölgede kızarıklık, tahriş, şişme ya da yırtık olması
  - Vajina veya anüs'te alışılmadık bir koku, kan veya akıntı olması
  - Yukarıda belirtilen durumların tedavisi sırasında çocuğun alışılmadık bir kaygı, utanç ya da sıkıntı duyması
  - Kaygı ya da cinsel istismar ile ilişkilendirilebilecek diğer tıbbi belirtiler ise karın ağrıları, baş ağrıları, bacak ağrıları, boğaz enfeksiyonu, nefes darlığı olabilir."

Çocuğun davranışlarındaki değişiklikler de bir başka bölümde yer alıyor:

"• Uyku bozukluğu, kabuslar, "canavar" korkusu, yatağı ıslatma

- İştah kaybı, yeme ve yutma güçlükleri
- Belirli insanlardan ya da belirli yerlerden korkma
- Okulla ilgili sorunlar: Ansızın okuldan nefret etme, okula gitmek istememe, bir öğretmenden korkma, okuldan döndüğünde mutsuz olma
- Sosyal olarak içe kapanma, yabancıardan korkma, arkadaşlardan korkma
- Altını ıslatma, parmak emme, sallanma
- Nedensiz ağlamalar
- Nedensiz kızgınlık, huzursuzluk duyma ve terslenme
- Güvendiği kişiye yapışma, ayrılma korkusu
- Cinsel davranışlar: Aşırı mastürbasyon yapma, cinsel organları için yeni terimler kullanma, yaşından büyük davranma
- Esrarengiz bir biçimde davranma; sır saklama ya da soruları "size söyleyemem" diye yanıtlama
- Oyuncak bebeklerle veya arkadaşlarla oynarken ya da resim çizerken istismar olayını canlandırma
- Gerileme: Yaşından küçük davranma
- Ansızın hayali ya da esrarengiz bir yetişkinden sözetmeye başlama
- Ansızın şiddetten korkmaya ya da tehdit içeren oyunlar oynamaya başlama
- Sinirsel şikayetler."

Çocuklarınıza cinsel tacizle ilgili vermeniz gereken bilgi ve eğitim yollarını, çocuğunuzun cinsel tacize

uğradığını anladığınız zaman, ilk anda yapmanız gerekenleri, cinsel tacizin ne olduğunu, çocuğunuzun bedensel ve ruhsal tedavisi için neler yapmanız gerektiğini bu kitapta bulacaksınız. Kitabın son sayfasını sizlere aynen aktarmak istiyorum. Bu adres ve telefonları lütfen hiç kaybetmeyin:

- *Sosyal Hizmetler ve ocuk Esirgeme Kurumu Genel Müdürlüğü'ne bağlı İl Sosyal Hizmet Müdürlükleri*
- *Cumhuriyet Savcılıkları ve ocuk Mahkemeleri*
- *Baroların ocuk Komisyonları*
- *Üniversitelerdeki ve hastanelerdeki ocuk ve Ergen Ruh Sağlığı Bölümleri*
- *Alo ocuk Hattı (Ankara) 0312. 425 25 31 -0312.419 27 67*
- *İstanbul ocuk Komisyonu 0212. 251 62 25*
- *' ocuk İstismarını ve İhmalini nleme Derneği: 0312. 419 36 08.*

Bu kitabı bütün anne-babalar, eğitimciler, duyarlı, sorumlu herkes okumalı bizce. Unutmayın, tacizin ayıbı sizin ve çocuğunuzun değil. Yine unutmayın yalnız değilsiniz. Sayıları az da olsa sesinize ses verecek kurumlar, bu konuda çalışan gönüllü kuruluşlar var.

---

* Programcı, Eđitimci
Fişek Enstitüsü alışan ocuklar Bilim ve Eylem Merkezi Vakfı Başkanı

VAKIF HABERLERİ

El Emeği Göz Nuru

ELEMEĞİ GÖZ NURU

Vakfımızın en önemli özelliklerinden biri, çok zengin parasal kaynaklarla değil, çok zengin bir emek ve düşgücü ile donatılmış olmasıdır. Gönüllülerimiz, yalnızca gönüllerini değil, emeklerini ve düşlerini de Vakfın amaçları doğrultusunda seferber etmişlerdir. Bu yalnızca çalışan çocukların ve gençlerin yaşam düzeylerini etkilememekte; aynı zamanda, dışa doğru genişleyen halkalar biçiminde, dayanışma ve güven duygusunun yayılmasına neden olmaktadır. Sönmeyen ışık kaynakları, tükenmeyen enerji ve paylaşma duygulan, hem kendilerinde ve hem de toplumda "yarın için bir umut" olmaktadır.

PAYLAŞMAK İSTİYORUZ

31r yıllık uğraşı sonunda ürettikleri yatak örtüsünü Vakfımıza bağışlayan bir grup gönüllümüzün bağışlarının üstüne koydukları kartı sizlerle paylaşmak istiyoruz:

Değerli aktivitelere imza atan Vakfınıza, bizler de el emeğimizle katkıda bulunmak istedik. Bu örtüyü sevgiyle, sevgili çocuklarımız için ürettik. Bu vesile ile yeni yılınızı da kutlarız.

Saygılarımızla.

26.12.2001

Selma Doğan Tarım- T. Nazlı Şengil

Güner Anık - Hülya Kalaycıoğlu

Elçin Sanal - Arzu Atak

Bülay Ökmen - Nesrin Ercan

GÖNÜLLÜLERİMİZİN ÇOK DEĞERLİ ÇABALARI

Yılbaşına doğru yoğunlaşan kermeslere, büyük bir inanç, özveri ve mücadele azmi ile katılan gönüllülerimize teşekkür borçluyuz.

Kermesler aracılığıyla Vakfımıza sağlanan yeni kaynaklar çok önemli. En az onlar kadar önemli olan, kermeslerin sivil toplum kuruluşları arasındaki dayanışmanın bir simgesi olarak ortaya çıkması ve Vakfımızı amaçları + eylemleri ile yeni yeni insanlarla tanıştırmak.

Çağdaş Yaşamı Destekleme Derneği Ankara Şube-si'ne, Türk Amerikan Derneği'ne, Tekstil ve E) Sanatları Derneği'ne, İngiliz Kadınlar Grubu'na, bizi de kermeslerine davet ederek gösterdikleri dayanışmadan dolayı teşekkür ederiz.

I. ULUSAL GÖNÜLLÜLER SEMPOZYUMU

6-7 Kasım 2001 tarihlerinde Gönüllü Kuruluşlar Kadın Sağlığı Komisyonu (KASAKOM) tarafından düzenlenen I. Ulusal Gönüllüler Sempozyumu'na çağrılı konuşmacı olarak **Oya Fişek** katıldı. "**Habitat II İnsan Yerleşimleri Konferansı ve Sonrası'nı**" anlattığı konuşmasını şöyle tamamladı :

"Gönüllü kuruluşlar

- Alınan kararların yaşama geçmesi için hükümetleri zorlamalı
- Toplum da içine katarak sorunları saptamalı ve öneriler üretmeli
- Aralarında haberleşme ağı kurulmalı
- Eylem birliktelikleri oluşturmalı
- Kaynakların nasıl nerede kullanıldığı ve sonuçları konusunda topluma bilgi vermeli
- Kongre sonuçlarının yaşama geçmesi için toplumla birlikte devlete, özel sektöre, yerel yönetimlere hatırlatma eylemleri yapmalı
- Toplumun gönüllü kuruluşlara güveninin artması sağlanmalı
- Kaynak ve teknoloji paylaşımında tekelcilikten vazgeçilmeli
- Paylaşma, dayanışma ve örgütlenme eğitimi ilk öğretimde hatta oyunlarla yuvalarda başlatılmalı
- Devletin gönüllü kuruluşlara bakış açısı gözden geçirilmeli ve "dışlanmışlığına" son verilmeli
- Yasal olarak gönüllü kuruluşlara katılımları engellenen kesimlerin (örneğin kamu görevlileri vb) önündeki engeller kaldırılmalı.

Dileğimiz, önümüzdeki beş yıllık zaman diliminde, sosyal devletin sorumluluklarını unutmadan, katılımıcılığı ve sivil toplum kuruluşlarının dinamizmini motor güç olarak gören Habitat yaklaşımının egemen kılınmasıdır. Bilgi ve teknolojinin paylaşımının, dar alanlarda değil, ülkelerin (özellikle dezavantajlı grupları da içerecek biçimde) her köşesinde gerçekleştirilmesidir. Her yıl Habitat Günleri çevresinde, özellikle yerel düzeyde ve yurttaşların gündelik yaşamı çerçevesinde ilkelerinin benimsetilmesidir."

ÇIRAKLARA SAĞLIK HİZMET SUNUMU İÇİN EYLEM BİRLİKTELİĞİ

Vakfımız, sivil toplum kuruluşlarının yardımlaşmalarına ve birlikteliklerine sıcak bakmaktadır. Habitat II'de En İyi Uygulamalar Sergisi'nde yer alarak ödüllendirilen "Fişek Modeli" çalışmalarımız, Türkiye işveren Sendikaları Konfederasyonu tarafından yürütülen ILO/IPEC projesi kapsamında uygulanmıştır, İstanbul - Pendik Küçük Sanayi Sitesi'nde kurulan işyeri ortak sağlık biriminde ve çıraklık eğitim merkezinde çalışan çocuklara yönelik sağlık çalışmaları yürütülmüştür. Kasım - Aralık 2001 tarihleri arasında yürütülen taramada 258 çalışan çocuk muayene edilmiştir.

Pendik çalışmalarımız 4 başlık altında toplanabilir :

1. Sağlık taraması ile ilgili olanlar,

2. Abone işyerlerine sunulan hizmetler,
  3. ilk yardım ya da hastalık nedeniyle sağlık merkezine başvuranlara sunulan hizmetler,
  4. Çalışan çocuklara tetanoz aşısı yapılması. Sağlık taramasının sonuçları şöyle :
- 24'ü kız ve 234'ü erkek olmak üzere 258 çalışan çocuk sağlık taramasından geçirilmiştir. Bunların yaş dağılımları şöyledir:

13 yaş.....	2
14	20
15	73
16	83
17	68
18	12

- Sağlık taramasından geçirilen çalışan çocukların mesleksenel dağılımları da şöyledir :

Berber	59
Bobinaj	12
Çaycı	1
Kaporta + Kaynak	9
Konfeksiyon.....	28
Mobilya	21
Motor	58
Oto elektrik	10
Torna + Tesviye	58

- Çalışan çocukların 89'u tozla işlerde çalıştığını, 114'ü az veya çok sigara içtiğini belirtmişlerdir. Yapılan akciğer fonksiyon testlerinde çocukların, 140'ında fonksiyonlar normal çıkmıştır, içlerinde koruyucu amaçla, maske kullanan yoktur.
  - Çalışan çocukların 143'ünün gürültülü işlerde çalıştığını, 80'i müziği yüksek sesle dinlediklerini söylemişlerdir. Yapılan kulak işitme düzeyi testinde (odyometri) çocukların 60'ında az veya çok işitme azalması saptanmıştır, içlerinde koruyucu amaçla kulak tıkacı kullanan yoktur.
  - Çalışan çocukların yapılan sağlık muayenelerinde 80'i bel ağrısından yakınmıştır. 63'ünün yakınmaları son bir yıl içerisinde başlamış; 17'sinin yakınmaları ise 1 yıl ya da daha uzun süre önce olmuş. Yakınması birden fazla tekrar edenlerin sayısı ise 54 kişidir. Çocuklardan bu yakınmayla doktora başvuranların sayısı 4, iş devamsızlığı yapmak zorunda kalanların sayısı ise 2'dir. Rn yüzden iş değiştiren yoktur. Pendik Sanayi Sitesi'nde küçük işyerleri arasında işyeri ortak sağlık birimi kurma amacıyla yürütülen çalışmalar sonucunda, abone sistemi içinde yer almayı 35 işyeri kabul etmiştir.
  - Abone olmayı benimseyen işyerlerinde toplam çalışan işçi sayısı : 99
  - Bu işyerlerinin işçi sayılarına göre dağılımı şöyledir :
1 işçi çalıştıran işyerleri	23
2-3 işçi çalıştıran işyerleri	6
4-5 işçi çalıştıran işyerleri	3
6-10 işçi çalıştıran işyerleri	0
11-20 işçi çalıştıran işyerleri	3
- Görüldüğü gibi çalışılan sanayi sitesinin özelliği dolayısıyla, çok az işçi çalıştıran işyerleri ile karşı karşıya gelmekte ve ortak sağlık birimi kurulmaya çalışılmaktadır. Fişek Enstitüsü Ankara Ostim'de kurduğu işyeri ortak sağlık biriminde de 35 aboneye ulaşmıştır; ortalama işçi sayısının yüksek oluşu, bu birimin kendi kendisine yetmesine olanak vermektedir. Ne yazık ki aynı olanak Pendik Küçük Sanayi Sitesi için bulunmamaktadır.

GAP KÖYLERİNDE SOSYAL GÜVENLİK

Vakfımızın sivil toplum kuruluşları ile yürüttüğü yardımlaşma ve birliktelilere bir başka örnek de, Türkiye Ziraatçılar Derneği'nin GAP idaresi ile yürüttüğü "GAP Bölgesi Köylerinde Sosyal Güvenlik Durumu ve Sosyal Güvenlik Uygulamalarının Sosyo-Ekonomik Temelleri" araştırmasıdır. Önümüzdeki aylarda da sürecek olan bu işbirliğinin önemli bir soruna parmak basmasının yanında çözüm önerileri geliştirmesi de ülke için yararlı olacaktır.

AR-GE/İŞ SAĞLIĞI GÜVENLİĞİ ÇALIŞMALARI

Vakfımızın AR-GE/iş sağlığı güvenliği grubunun çalışmaları gelişerek ve artan katılımı sürmektedir. Çalışmaların ağırlıklı olarak ülke çapında konuyla ilgilenenler arasında köprüler kurulması, eldeki bilgi-deneyimin paylaşımının yaygınlaştırılması hedeflenmektedir. Mustafa Taşyürek'in Vakfımız adına Yiğit Akü'de yürüttüğü danışmanlık da, çalışmalarımızın bir başka yönünü oluşturmaktadır.

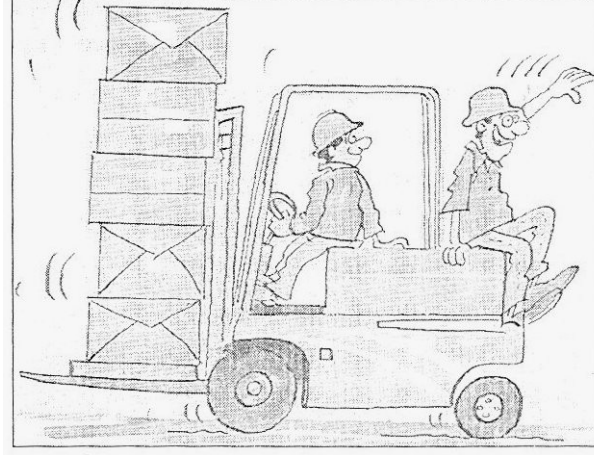
RESİM... RESİM... RESİM...

Sağlıkçı ressamlardan **Arzu Odabaşoğlu'nun** Aralık ayı içerisinde kişisel resim sergisini açtı. Daha önce **Başak Soyloğlu'nu** "Sağlıkçı Ressamlar Sergisi" dolayısıyla TRT Ankara Radyosu'ndaki programına konuk eden **Sn. Fethiye Öztürk**, bu kez de Arzu Odabaşoğlu'yla görüştü. Sanatsal etkinliklerimizin daha geniş izleyici topluluklarına ulaştırılması bizi mutlu ediyor.

İKİ DAKİKA DÜŞÜN
Tehlikeyi Tanımlayalım :
Yükün fork-lift ile geri geri taşınması

Mustafa TAŞYÜREK*
(mustafatasyurek at fisek nokta org nokta tr)

Durum : Operatör A, yüksek istiflenmiş yükü fork-lift ile geri geri taşıyor. Diğer işçi B'de fork liftin arkasında ona yol gösteriyor.
işçinin bu çalışma sırasında karşılaşılabileceği tehlikeyi tanımlayabilir misiniz ?
Neler olabilir?

(Yanıtı 16. sayfada)

---

* Kimya Mühendisi
İş Sağlığı Güvenliği Uzman
Fişek Enstitüsü Çalışan Çocuklar Bilim ve Eylem Merkezi Vakfı
Denetim Kurulu Üyesi

"ÇIRAKLARIN TATİL KEYFİ 2002"
KAMPANYASI'na bağışta bulunan,
Perihan Fişek
Mehmet Topsakal
Buket Öktem
Ayhan Yaman
Nihal Üçgül Ayçe Çeliker ve Gümran Günas'a teşekkür ederiz.

ÇOCUK EMEĞİ

İşyerinde 19 Yaş ve Altındaki Çocuk ve Gençlere Yönelik Şiddet

Doç. Dr. Yasemin GÜNAY BALCI^(1,2) - Dr. Burcu EŞİYOK⁽¹⁾

GİRİŞ

İşyerinde şiddet olgusunun ciddi bir toplum sağlığı sorunu olduğu çeşitli ülkelerde, kurum ve kuruluşlarda yapılan araştırmalar sonucunda saptanmıştır. Ancak, Önlem ve stratejilerin oluşturulabilmesi için, yeterli kayıt ve veri akışı sisteminin bulunmadığı da bu çalışmalarla ortaya çıkmıştır. Bu yazımızda, üç ayrı çalışma sonuçlarını irdelemek istiyoruz. Birinci araştırma, yurt dışındaki veri ve sonuçlarını, ikincisi Adli Tıp Kurumu 2.İhtisas Kurulu'nun dosyaları üzerinde bizim yaptığımız çalışmayı, üçüncüsü ise Fişek Enstitüsü Çalışan Çocuklar Bilim ve Eylem Merkezi Vakfı'nın kız çıraklarla yaptığı işyerinde şiddet ile ilgili çalışmasını içeriyor. İşyerinde şiddet, son yıllardaki önemli çalışma ve tartışma konularındandır. Peek-Asa ve Kraus, işyerlerinde saldırı kaynaklı yaralanma oranının yılda yüz binde 72.9 olup, ölümlü olgulardan 50 kat fazla olduğunu, cinsiyet ve endüstri tipine göre yaralanma oranlarının değiştiğini, en yüksek yaralanma oranının perakende satıcılar (esnaf/serbest meslek), hastane, polis ve ulaşım işçilerinde olduğunu, bireysel işlerde saldırıya maruz kalma oranının tüm işyeri yaralanmalarının % 73.1 ini oluşturduğunu bildirmişlerdir¹¹ Kraus ve Brown, California'da riskli meslek ve endüstri alanlarında ölümcül ve ölümcül olmayan şiddet yaralanmaları için risk faktörlerini araştırmış¹³, Bourque ve arkadaşları da, Los Angeles'te halka hizmet veren yerlerde çalışan işçiler arasında saldırı tehdidi ve saldırıya maruz kalma prevalansını saptamak için araştırma yapmışlardır⁴. "İşyerinde şiddet" olgusundan çocuk ve gençler de kendilerine düşen payı almaktadır. Yapılan çalışmalarda işyerindeki tüm şiddet mağdurlarının % 12-20'sinin 19 yaş ve altındaki kişiler olduğu bildirilmiştir^(SB). İşyerinde çocuk/gençe yönelik şiddetin tarafları yaş ve çalışma ilişkileri açısından bazı farklılıklar göstermektedir. Öyle ki:

A- Yaş bakımından;

1 - Şiddet aynı yaş veya yaş grubundaki diğer çocuk ya da gençlerden gelebilir.

2- Kendilerinden büyük yetişkin kişilerden gelebilir.

B- Çalışma ilişkileri bakımından;

1- Çocuk/genç işyerinde çalışırken diğer çalışanlar ya da çalışmayıp işyerinde bulunan müşteri, tanıdık vb. kişiler tarafından şiddete maruz kalabilir.

2- Çocuk/genç işyerinde çalışmamasına rağmen orada bulunması dolayısıyla diğer çalışanlar ya da çalışmayıp işyerinde bulunan müşteri, tanıdık vb. kişiler tarafından şiddete maruz kalabilir.

3- Şiddet aynı konumda çalışan diğer kişiler tarafından uygulanabileceği gibi usta, patron vb. otorite sahibi kişiler tarafından uygulanabilir.

İşyerinde şiddete ve istismara maruz kalmış çocuk/gençlere ait tanımlayıcı bulgulara gereksinme vardır.

Adli Dosyalardan Elde Edilen Bulgular

1 Ocak 1998- 31 Aralık 1998 tarihleri arasındaki 1 yıllık sürede, kaza dışı yaralanmalar nedeniyle mahkemelerce rapor tanzimi için Adli Tıp Kurumu 2. İhtisas Kurulu'na gönderilen adli dosyalar arasından rastgele seçilen olay yeri kayıtlı 399 dosya incelendi. Olayın işyeri ve eklentilerinde meydana gelmiş olduğu anlaşılan 140 (% 35.1) olgudan yaşı bilinen ve 19 yaş ve altındaki kişilere ait olan dosyalardaki şiddete maruz kalan kişilere ve maruz kaldıkları şiddet türünün özelliklerine ait elde edilen tanımlayıcı bulgular değerlendirildi.

Adli dosyalara göre, fiziksel şiddet nedeniyle başvuranların; 6'sında kesici/kesici-delici/kesici-ezici alet yaralanması, 6'sında ateşli silah yaralanması, 3*ünde kunt travma bulguları saptanmıştır. Fiziksel şiddete maruz kalan 15 olgunun 13'ü uğradığı şiddet sonrası uzun ya da kısa süreli hastanede yatarak tedavi görmek zorunda kalmıştır. Bunların 6'sı yaşamsal tehlike geçirmiştir, işyerinde şiddete maruz kalanlar ile toplumdaki genel şiddet mağdurlarında hastanede yatarak tedavi görme oranı % 64-70 arasında, yaşamsal tehlikeyle karşı karşıya gelme oranı da % 31-35 arasındadır⁵⁶⁵. Çalışma kapsamında işyerinde fiziksel şiddete maruz kalmış çocuk/genç sayısı az olduğundan oran açısından bir karşılaştırma yapılamamakla birlikte çocuk/gençlerde şiddetin sonuçlarının daha ağır olduğu söylenebilir. Ayrıca hastanede yatma durumu şiddetin birey ve topluma maliyeti, iş akışının bozulması ve işyerinde verimliliğin olumsuz etkilenmesi açısından da önemlidir.

İşyerinde şiddete maruz kalan mağdurların % 21.3'ü (27 kişi) 19 yaş ve altında idi. Bunların sadece 1'i kız olup geri kalan 26'sı erkektir. Bu kişilere şiddet uygulayanların ise % 28.6'sı kendileriyle aynı yaşta ya da 1 ile 5 yaş arası küçük ya da büyük kişiler olup geri kalan % 71,4'ünde şiddet mağdurlardan 6 yaş ve daha büyük kişiler tarafından uygulanmıştır.

İşyerinde şiddete uğrayan çocuk/gençlerin dörtte birinin şiddete uğradığı sırada o işyerinde çalışmadığı, olayın işyeri ve eklentilerinde geçtiği saptanmıştır. Çocuk/gençlerin uğradıkları şiddet türü ile o sırada işyerinde çalışıp çalışmamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki saptanmamıştır (p>0.05). Aynı şekilde çalışan grupta da uğranılan şiddet türü ile yapılan işin tarıma dayalı olması ya da olmaması arasında da anlamlı bir ilişki saptanmamıştır (p>0.05).

Hem şiddete maruz kalan çocuk/gençlerin hem de bunlara şiddet uygulayanların mesleklerinin bilindiği olgu sayısı 20'dir.

20 olgunun 13'ünde şiddete uğrayan ve uygulayan kişilerin çalışma hayatı içindeki konumları farklıdır.

Şiddete uğrayan çocuklardan hem doğduğu hem ikamet ettiği yerleşim yeri bilinen 24 olgu mevcut olup bunların 21'i köy/kasaba doğumlu iken 16'sı şu anda köy/kasabada yaşamaktadır. Doğum yeri ilçe ya da il olanlarda herhangi bir değişiklik yoktur. Şiddete uğrayan çocuk/gençlerde göç oranı % 20.8'dir. Çocuk/gençler en fazla yaz mevsiminde (% 40.7) ve Haziran ayında (% 25.9) şiddete maruz kalmıştır. Gün içindeki saatler değerlendirildiğinde öğleden önce (06.01-12.00), öğleden sonra (12.01- 18.00) ve akşamüzeri (18.01-24.00) saatlerinde şiddete maruz kalma oranı hemen hemen eşit olup olgularımız arasında gece saatlerinde (00.01-06.00) şiddete uğrayan çocuk/genç bulunmamaktadır. Olguların 15'i (% 55.6) fiziksel şiddet iddiasıyla yargıya yansırken 12'si (44.4) cinsel suça maruz kalma iddiasıyla yargıya yansımıştır.

Fiziksel şiddet nedeniyle başvuranların;

6'sında kesici/kesici-delici/kesici-ezici alet yaralanması

6'sında ateşli silah yaralanması

3'ü kurt travma bulguları saptanmıştır.

Fiziksel şiddete maruz kalan 15 olgunun 13'ü uğradığı şiddet sonrası uzun ya da kısa süreli hastanede yatarak tedavi görmek zorunda kalmıştır. Bunların 6'sı yaşamsal tehlike geçirmiştir.

Adli dosyalara göre, işyerinde şiddete maruz kalan mağdurların % 21.3'ü (27 kişi) 19 yaş ve altında idi.

Toplumdaki genel kaza dışı yaralanmalara ilişkin Büken ve arkadaşları tarafından yapılan çalışmada, kadınların % 12.9'u, erkeklerin %19.7'sinin 19 yaş ve altında olduğu¹⁷¹, Danimarka'da ise 15-19 yaş grubu erkeklerin en sık etkili eyleme maruz kaldıkları⁽⁶⁾ bildirilmiştir, işyerinde şiddete maruz kalan çocuk/genç oranı toplumdaki genel şiddetin bir yansıması olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak işyerinde şiddete maruz kalan çocuk/gençlerin dörtte üçüne yakınında şiddetin kendilerinden 6 yaş ve daha büyük kişiler tarafından uygulanmış olması düşündürücüdür. Bu aynı zamanda çocuk/genç istismarına da işaret etmektedir.

Türkiye'de yapılan bir çalışmada da işyerindeki yaralanmaların % 76'sı bireysel işlerde meydana gelmiştir¹⁶¹. Bu çalışma kapsamında işyerinde şiddete uğradıkları sırada çalışmakta olan 18 çocuk/gencin 10'unun bireysel işler olarak değerlendirebileceğimiz tarıma dayalı işlerde ve serbest meslek grubunda olduğu görülmektedir.

Olguların büyük çoğunluğunda işyerinde şiddete uğrayan çocuk/gençler ile bunlara şiddet uygulayan kişilerin çalışma hayatı içindeki konumları farklıdır.

Şiddete uğrayan çocuk/gençlerde göç oranı % 20.8 olup toplumdaki genel şiddete maruz kalanlar-daki göç oranından (% 28) istatistiksel anlamda farklı değildir.

Olay zamanı açısından değerlendirildiğinde; çocuk/gençlerin en fazla yaz mevsiminde (% 40.7) ve Haziran ayında (% 25.9) şiddete maruz kaldığı saptanmıştır. Bu okulların kapanmasına paralel olarak işyeri ve eklentilerinde gerek çalışarak gerek çalışmadan bulunan çocuk/genç sayısının artışına bağlı olabilir. Gün içinde öğleden önce, öğleden sonra ve akşam üzeri saatlerinde şiddete maruz kalma oranı hemen hemen eşit olup olgularımız arasında gece saatlerinde şiddete uğrayan çocuk/genç bulunmamaktadır. Şiddet zamanı ve olay yerleriyle ilişkili olarak yapılan çalışmalarda, 06.01-24.00 saatleri arasında en fazla yaralanmanın işyeri ve eklentilerinde (ortalama % 35); işyeri ve eklentilerindeki yaralanmaların en büyük kısmının (%35-38) 12.01-18.00 saatleri arasında olduğu bildirilmiştir^{6 D1}. Yaşamın aktif saatlerinde işyerinde şiddete bağlı yaralanmalar önemli bir grup oluşturmakta olup bu durum çocuk/gençlere de yansımaktadır. İşyerinde çocuk/gençlere gelebilecek şiddet sadece kaza dışı yaralanmalarla sınırlı değildir. Olguların 15'i (% 55.6) fiziksel şiddet iddiasıyla yargıya yansırken 12'si (44.4) cinsel suça maruz kalma iddiasıyla yargıya yansımıştır. Günay¹¹¹¹, % 78'i erkek ve % 84'ü 18 yaş ve altında olan cinsel suç mağdurlarının % 20'sinde olay yerinin işyeri ve eklentileri olduğunu bildirmiştir ki bunlar sadece yargıya yansıyan olgulardır. Gerçek rakamların daha büyük olduğu tahmin edilmektedir.

Fişek Enstitüsü Çalışan Çocuklar Bilim ve Eylem Merkezi Vakfı'nın Veri Havuzundaki Genç Kız Anketlerinden Elde Edilen Bulgular

Fişek Enstitüsü Çalışan Çocuklar Bilim ve Eylem Merkezi Vakfının Veri Havuzunda bulunan 87'si çalışan ve 15'i çalışmayan toplam 102 genç kızla yüz-yüze görüşülerek yapılan anketlerden elde edilen işyerinde genç kızlara yönelik istismara işaret eden bulgular değerlendirildi.

Çalışan kızlar 23'ü (%26.4) işyerinde kalfalar, usta ve müşteriler tarafından en az bir kez rahatsız edildiğini, en fazla erkeklerin bakışlarından rahatsız olduklarını, 1'i elle tacize maruz kaldığını ifade etmişlerdir.

Genç kızlar % 51.0 (52/102) yeniden doğsalardı dünyaya tekrar kız olarak gelmek istemediklerini belirtmişlerdir. Bunların belli başlı nedenleri erkeklerin daha özgür ve rahat yaşamalarına özenmeleri, kadınların ezildiğine- hor görüldüğüne-taciz edildiğine-okutulmadığına tanık olmalarındır.

Çalışan kızların 26'sı daha önce başka bir işte çalışmış olup, bunlardan 14'ü işten ayrılma sebebi olarak şunlar söylenmiştir: 4 kişi işi ve iş ortamını sevmeme, 5 kişi ücret azlığı, 3 kişi patronla anlaşamama, 2 kişi kendisine bir şey öğretilmemesi.

87 çalışan kız, 78'i (%89.6) çalışmayı sevmekle birlikte 64'ü (%73.6) işinden zaman zaman nefret ettiği anlar olduğunu söylemiştir. Nefret etme nedenleri şöyledir :

- Müşteri kaprisi 22 kişi (%34,4)
- Aşırı yorulma 13 kişi (%20,3)
- Patron ve kalfalarına davranışları 13 kişi (%20,3)

- İzin alamama, fazla mesai 6 Kişi (%9,4)
- Başka işler yaptırılması 2 kişi (%3,1)
- Diğer 8 kişi (%12,5)

Daha önce çalışıp işten ayrılmış genç kızların işten ayrılma nedenleri ve çalışmayı sevmesine rağmen zaman zaman işten nefret ettiği anlar olduğunu söyleyen genç kızların nefret etme nedenleri bazı sorularla gündeme getirmektedir.

- Acaba iş ortamında kızları rahatsız edici bir durum mu vardı?
- Çalışan çocuk "kız" olunca acaba emek daha da ucuzladığı için mi ücret konusunda anlaşamadılar?
- Acaba genç kızların patronla anlaşamama nedeni cinsiyetçi bir yaklaşımla karşı karşıya kalmaları olabilirler mi?
- Mesleki kaygılarla çalışmaya atılan kız çocuklarına bir şey öğretilmemesi, başka işler yaptırılması, onların meslek öğrenme isteklerine saygı gösterilmemesi de bir tür istismar sayılır mı?
- Müşteriler bile çalışan kız çocuklarına daha rahat kapris yapıyor olabilirler mi?
- İş saatlerinin uzun ve yorucu olması, evde ve pazar günleri de çalışıyor olmaları mı onları yıldııyor?

Değerlendirme

Görüldüğü gibi, işyerinde çocuğa yönelik istismar her zaman kaba dayak-dövme-hırpalama gibi fiziksel ya da cinsel şiddet olarak karşımıza çıkmaz. Bilerek ya da bilmeyerek çocuk/gencin fiziksel, ruhsal ve sosyal yönden tam bir iyilik halinde olmasını engelleyecek her tür davranış şiddet ve istismarı kapsamında değerlendirilmelidir.

Ayrıca elde edilen bulguların, bir buzdüğünün yalnızca görünen kısmı olduğu unutulmamalıdır. Özellikle kız çocukları için bu daha da doğrudur. Sosyal, kültürel, psikolojik ve dinsel nedenler, hem şiddet tanımlamasında ve hem de bunun açığa vurulmasında engelleyici etki yapmaktadır.

Değişik ait grup ve kesimleri içerecek şekilde işyerinde şiddet, boyutları ve sonuçları ile ilgili daha fazla araştırmaya gereksinim vardır, işin yaşantımızdaki önemi ve işyerinde geçirdiğimiz süreler göz önüne alınarak, elde edilen ve edilecek olan veriler ışığında zaman kaybedilmeksizin hükümet ve sivil toplum kuruluşlarının ortak katkısı ve multidisipliner bir yaklaşımla işyerinde şiddete yönelik duyarlılık ve önlem stratejileri geliştirilmesi gerekmektedir.

KAYNAKLAR

- 1- Peek- Asa C. Kraus JF. Incidence and reporting of non-fatal workplace assault injuries from employer and police reports. Book of Abstracts, 25th International Congress on Occupational Health-Stockholm. Sept. 15-20 1996: 28.
- 2- Peek- Asa C, Howard J, Vargas L, Kraus JF. Incidence of non-fatal workplace assault injuries determined from employers reports in California. J Occup Environ Med 1997; 39(1): 44-50.
- 3- Kraus JF, Brown K. Risk Factors for work-related murder and non-fatal assault in high risk occupations and Industries Book of Abstracts, 25th International Congress on Occupational Health-Stockholm, Sept. 15-20 1996: 28.
- 4- Bourque LB, Riopelle DD, Robbins M, Kraus JF. Prevalence of assault and perception of risk of assault in urban employment settings. Book of Abstracts. 25th International Congress on Occupational Health-Stockholm, Sept. 15-20 1996: 28
- 5- Balcı YG, Akbay MÖ. İşyerinde Şiddet. Çalışma Ortamı Dergisi 2001; 55:5-7.
- 6- Günay Y, Vaizoğlu SA, Güler Ç. Evaluation of Non-Fatal Injuries With Relation to Where Assaults Occur. Türk J Med Sci, 2001; 31: 345-54
- 7- Büken B, Günay Y, Birincioğlu İ, Katkıcı U. Etkili Eyleme Taraf Olan Mağdur ve Sanıklara Yönelik Sosyal Değerlendirme
- 8- Breiting V.B., Aalund O., Albrektsen S.B., Danielsen L., Helweg- Larsen K., Jacobsen J., Kjaerulff H., Staugaard H., Thomsen J.L.. Injuries due to deliberate violence in areas of Denmark. I. The extent of violence, Forensic Science International, 1989; 40: 183-189.
- 9- Günay Y, Çınar T, Keskin R, Öge B. Ölümle Sonuçlanmayan Etkili Eylem Olgularının Sosyal Yönden Değerlendirilmesi. Adli Tıp Bülteni. 1999; 4(1): 5-11.
- 10- Günay Y. Cinsel Suç Olgularında Saldırgan ve Kurban Olma Açısından Çocuk. Çocuk Forumu Dergisi. 2000; 3 (2): 46-50.

(1) Osmangazi Üniversitesi Tıp Fakültesi Adli Tıp Anabilim Dalı

(2) Fişek Enstitüsü Çalışan Çocuklar Bilim ve Eylem Merkezi Vakfı Yönetim Kurulu Üyesi